

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЗ „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”

Кафедра української філології та загального мовознавства

Практикум
зі вступу до мовознавства
навчально-методичний посібник
для студентів філологічних спеціальностей
закладів вищої освіти

Старобільськ-2021

УДК 81.1 (075.8)

Рецензенти:

Нікітіна А. В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри української мови ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Глуховцева І. Я. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та журналістики Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Практикум зі вступу до мовознавства : навчально-методичний посібник для студентів філологічних спеціальностей закладів вищої освіти / Н. С. Безгодова. Старобільськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2021. – 129 с.

Пропонований навчально-методичний посібник має на меті допомогти студентам-першокурсникам оволодіти відповідними знаннями у формуванні мовних навичок, самостійно організувати свою підготовку.

У посібнику вміщено контрольні питання й завдання до практичних занять, блок тестових завдань, завдання для самоконтролю (КСР), практичні завдання й запитання для контролю за виконанням індивідуальної роботи, мовознавчі цікавинки, мінісловник мовознавчих термінів, список літератури до курсу.

Для студентів філологічних спеціальностей закладів вищої освіти, а також викладачам дисципліни „Вступ до мовознавства”.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”
(протокол № 9 від 28.05.2021 р.)

© Безгодова Н. С., 2021
© ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2021

Передмова

Курс „Вступ до мовознавства” – самостійна пропедевтична дисципліна, яка посідає особливе місце у процесі підготовки студентів філологічних спеціальностей: знайомить першокурсників з основами теорії науки про мову, з системою понять і термінів, якими послуговується будь-яка мовознавча дисципліна, виробляє початкові спостереження явищ мови в їхньому науковому аналізі.

Основні проблеми, що охоплює курс: природа й сутність мови; структура мови; походження мови та закономірності розвитку мов світу; виникнення й розвиток письма; класифікація мов світу за походженням і за будовою; шляхи й методи вивчення мовного матеріалу; зв'язок мовознавства з іншими науками.

Пропонований навчально-методичний посібник має на меті допомогти студентам-першокурсникам оволодіти відповідними знаннями у формуванні мовних навичок, самостійно організувати свою підготовку. Його підготовлено відповідно до чинної програми зі вступу до мовознавства.

У посібнику вміщено контрольні питання й практичні завдання до занять, блок тестових завдань, завдання для самоконтролю (КСР), практичні завдання й запитання для контролю за виконанням індивідуальної роботи, мінісловник мовознавчих термінів, мовознавчі цікавинки, список рекомендованої літератури, список літератури до курсу.

Контрольний питальник покликаний допомогти студентам систематизувати свої знання, з'ясувати, як вони засвоїли програмовий матеріал. Багатоваріативність вправ і практичних завдань різних типів мають на меті закріпити й поглибити набуті теоретичні відомості з лінгвістики, виробити навички спостереження явищ мови в їхньому науковому аналізі.

Мета самостійної й індивідуальної роботи – набуття додаткових знань, перевірка отриманих знань на практиці, вироблення фахових та дослідницьких умінь і навичок.

Тестові завдання – один із ефективних методів навчання, засвоєння, перевірки знань та самоконтролю – допоможуть об'єктивно й усебічно оцінити рівень знань студентів. У посібнику подано 10 варіантів тестів по 20 питань, які системно відображають програмовий матеріал курсу „Вступ до мовознавства”, а також по два відкритих запитання, які охоплюють базові терміни й поняття мовознавчих дисциплін, необхідні для вивчення рідної та іноземних мов і потребують самостійного пошуку відповіді. До кожного тестового завдання запропоновано чотири варіанти відповідей, з яких необхідно обрати правильний.

Короткий словник мовознавчих термінів охоплює базові терміни й поняття мовознавчих дисциплін, які необхідні для вивчення рідної та іноземних мов, для піднесення культури усної й писемної мови й загалом інтелекту здобувача вищої освіти.

Наприкінці посібника вміщено список літератури до курсу, де подано навчальні посібники й підручники, що висвітлюють окремі питання мовознавства, різні типи словників.

Навчально-методичний посібник рекомендовано студентам філологічних спеціальностей закладів вищої освіти, а також викладачам дисципліни „Вступ до мовознавства”.

ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Заняття № 1

Предмет, завдання й методи науки про мову. Природа, функції й будова мовної системи

Питання для обговорення

1. Значення науки про мову.
2. Місце мовознавства в системі наук.
3. Методологія мовознавства.
4. Будова мовної системи. Мова як знакова система.
5. Мова й мислення. Мова й мовлення.
6. Функції мови.
7. Структура мови.
8. Синхронія й діахронія.

Завдання для самоконтролю

1. Опрацюйте питання для обговорення.
2. Доберіть 5 – 6 висловлювань про мову. Прокоментуйте їх.
Яку роль виконує мова в суспільному житті?

3. Поясніть суть застереження Ф. Філіна:

„Коли тим чи іншим методам починають надавати загально-методологічного, філософського значення, мирному співіснуванню напрямів кладеться кінець, бо інакше наукова терпимість, необхідна для прогресу, обертається на безпринципність, яка може тільки гальмувати розвиток науки”.

4. Про які функції мови свідчать висловлювання?
Обґрунтуйте свою думку.

1. Мова – це той „найважливіший, найдорожчий і найміцніший зв'язок, що з'єднує живі й майбутні покоління народу в одне велике історичне живе ціле. Вона не тільки

виражає життєвість народу, але є саме це життя”
(К. Ушинський).

2. Межі моєї мови означають межі мого світу
(Л. Вітчштейн).

3. Без розуміння мови немає мови взагалі (Р. Смаль-Стоцький).

4. Уся людська культура й цивілізація нерозривно зв'язана з цим величезним сховищем людських знань і досвіду, що їх нагромаджено за весь час існування людства як суму знань видатних людей усіх поколінь (І. Томан).

5. Запишіть словосполучення й речення, у яких можливий трансформаційний аналіз. Поясніть, яким чином відбувається трансформація.

Перепис населення, розслідування журналістів, вулиці Старобільська, водій відчинив двері, Олена працює добре, прилад працює добре, читати дитині.

6. Здійсніть членування речення і слів за безпосередніми складниками.

Знов зозулі голос чути в лісі.

Наддніпряньський, перерозподілити.

Рекомендована література

- 1.** Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: короткий нарис : навч. посіб. – Київ : Вища шк., 2006 – С. 3 – 16.
- 2.** Глуценко В. А., Ледняк Ю. В., Овчаренко В. М. та ін. Мова як система : навч. посіб. – Київ : Центр учб. л-ри, 2011 – 132 с.
- 3.** Доленко М. Т. Вступ до мовознавства. – Київ : Вища шк., 1975. – 152 с.
- 4.** Дорошенко С. І., Дудик П. С. Вступ до мовознавства. – Київ : Вища шк., 1974. – 296 с.
- 5.** Зеленько А. С. Вступ до мовознавства (у схемах і таблицях). – Луганськ : ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2009. – 149 с.

6. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник. – Київ : ВЦ „Академія”, 2006. – с. 7 – 35.
7. Кириченко Г. С., Кириченко С. В., Супрун А. П. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. : у 2 ч. – Київ : Видав. дім „ІнЮре”, 2008.
8. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. – Київ : ВЦ „Академія”, 2008. – с. 7 – 16.
9. Українська мова. Енциклопедія / за ред. І. В. Муромцева. – Київ : Майстер-клас, 2011. – 400 с.

Заняття 2

Виникнення мови й походження конкретних мов. Генеалогічна класифікація мов

Питання для обговорення

1. Проблема походження мови.
2. Закономірності розвитку мов.
3. Специфіка розвитку різних рівнів мовної структури.
4. Розвиток і функціонування мов у різні історичні епохи.
5. Загальна характеристика мов світу.
6. Порівняльне вивчення мов.
7. Генеалогічна класифікація мов. Родовідне дерево А. Шлейхера.

Запитання й завдання для самоконтролю

1. Підготуйтеся до висвітлення питань для обговорення.
2. Дайте відповіді на додаткові питання:
 1. Чим відрізняються питання виникнення мови й походження конкретних мов?
 2. Які процеси спричинили різноманітність мов?
 3. Назвіть основні типи мовних контактів. Які їхні результати?

4. У чому виявляється двосторонній зв'язок мови й суспільства?

5. Як виявляється в мові статус і роль індивіда?

6. Обґрунтуйте поняття „*інтерференція мовних систем*”. У яких випадках вона виникає?

3. Чим зумовлене різне прочитання іншомовних власних назв? *Гаріс і Харіс; Уільям і Вільям; Гете і Гете.*

4. Назвіть мови, які функціонують в Україні, визначте їхнє місце в генеалогічній класифікації.

5. Підготуйте повідомлення: **Функціонування української мови за межами України** (1,5 – 2 сторінки друкованого тексту).

6. У яких країнах функціонують такі мови: *німецька, болгарська, французька, хінді, татарська, азербайджанська, датська*? Яке місце цих мов у генеалогічній класифікації?

Рекомендована література

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: короткий нарис : навч. посіб. – Київ : Вища шк., 2006 – С. 22 – 32; 39 – 46.

2. Глущенко В. А., Ледняк Ю. В., Овчаренко В. М. та ін. Мова як система : навч. посіб. – Київ : Центр учб. л-ри, 2011 – 132 с.

3. Доленко М. Т. Вступ до мовознавства. – Київ : Вища шк., 1975. – 152 с.

4. Дорошенко С. І., Дудик П. С. Вступ до мовознавства. – Київ : Вища шк., 1974. – С. 235 – 246; 263 – 291.

5. Зеленько А. С. Вступ до мовознавства (у схемах і таблицях). – Луганськ : ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2009. – 149 с.

6. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник. – Київ : ВЦ „Академія”, 2006. – С. 7 – 35.

7. Кириченко Г. С., Кириченко С. В., Супрун А. П. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. : у 2 ч. – Київ : Видав. дім „ІнЮре”, 2008.

8. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. – Київ : ВЦ „Академія”, 2008. – С. 7 – 16.
9. Левицький Ю. М. Мови світу : енцикл. довід. – Львів, 1998.
10. Українська мова. Енциклопедія / за ред. М. В. Русанівського, О. О. Тараненка (співавтори), М. П. Зяблюка та ін. – Київ : „Українська енциклопедія”, 2000. – С. 659 – 679.
11. Українська мова. Енциклопедія / за ред. І. В. Муромцева. – Київ : Майстер-клас, 2011. – 400 с.
12. Царук О. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри: монографія. – Дніпропетровськ, 1998. – С. 8 – 18.

Заняття 3 – 4

Фонетико-фонологічна підсистема

Питання для обговорення

1. Фонетика як лінгвістична дисципліна. Три аспекти вивчення звуків.
2. Принципи класифікації звуків мовлення. Голосні і приголосні звуки, їхня порівняльна характеристика.
3. Одиниці фонетичного членування мовленнєвого потоку: фраза, такт, склад, наголос, інтонація, мелодика.
4. Взаємодія звуків у мовленнєвому потоці. Позиційні й комбінаторні фонетичні зміни.
5. Орфоепія. Транскрипція й транслітерація.
6. Поняття фонем. Диференційні та інтегральні ознаки фонем.
7. Позиції фонем. Варіанти й варіації фонем.
8. Фонологічна система.

Запитання й завдання для самоконтролю

1. Підготуйтеся до висвітлення питань для обговорення.
2. Поділіть слова на склади. Визначте типи складів (відкритий – закритий; прикритий – неприкритий).

Сестра, суспільство, олово, виїжджати, промисловість.

3. Прочитайте виразно вірш Г. Половинки „Спасибі, дощ”. Виділіть тоном голосу слова, які мають на собі логічний наголос.

Спасибі, дощ. Прийшов, а не пройшов.

Не обминув минуле і сучасне.

Життя, воно по-своєму прекрасне,

Змивай же бруд з потертих підшов.

Ти хто мені, розрадник, а чи брат?

Будь братом. Чи розрадником. Чи просто

Умий усе. Нехай світліє простір.

І лад на серці...лад на серці...лад...

4. Японський професор Т. Цунода, вивчаючи сприйняття різних типів звуків представниками різних мовних колективів (японцями, китайцями, корейцями, в'єтнамцями, з однієї сторони, і англійцями, французами, іспанцями, італійцями, з іншої), побачив різний характер домінантності півкуль головного мозку при сприйнятті голосних звуків. Носії східних мов виявляють домінантність лівої півкулі на голосні звуки, у той час, як носії західноєвропейських мов, – правої. У чому причина?

5. Визначте у словах сильну і слабку позиції: *весло – весла; косити – косьба; високий – високо; молотити – молотьба.*

6. Визначте у словах фонетичні процеси.

Просьба, горіх, серце, смієшся, строк, хто, няня, Хома, вісник.

7. До поданих слів доберіть і запишіть такі, щоб можна було одержати звукову кореляцію за:

а) твердістю – м'якістю : *лук, лан, син, стан, рис, кит;*

б) за глухістю – дзвінкістю : *кава, нас, там, тіло, сірка, шар.*

8. Наведіть приклади речень англійською мовою, у яких є слова, що містять дифтонги та трифтонги. Підкресліть ті літери, якими позначені дифтонги і трифтонги.

9. У запропонованих словах знайдіть акомодатії голосних звуків, поясніть їх.

Укр.: *моркв'яний, люд, пелюстка, любов, дудочка, сядь.*

Рос.: *ряд, буря, люди, шесть, лед, тюк, отыграься, горько.*

10. Визначте й охарактеризуйте явища кількісної і якісної редукції у словах.

Вечір – вечорниці – вечірній – повечоріло; голуб – голубка; вишня – вишенька – вишневий – вишняк; степ – степовий – степами – степовик.

11. Запишіть текст фонетичною і фонематичною транскрипцією.

Дзижчить бджола і соловей співа,

А в мене серце пташеням летючим б'ється,

Весна дзвенить, щебече і сміється,

І я вишукую в траві нові слова (Г. Гайворонська).

12. Термінологічний диктант.

Рекомендована література

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: короткий нарис : навч. посіб. – Київ : Вища шк., 2006 – С. 53 – 56; 57 – 69.
2. Глущенко В. А., Ледняк Ю. В., Овчаренко В. М. та ін. Мова як система : навч. посіб. – Київ : Центр учб. л-ри, 2011 – 132 с.
3. Доленко М. Т. Вступ до мовознавства. – Київ : Вища шк., 1975. – 152 с.

4. Дорошенко С. І., Дудик П. С. Вступ до мовознавства. – Київ : Вища шк., 1974. – С. 50 – 71; 72 – 81.
5. Зеленько А. С. Вступ до мовознавства (у схемах і таблицях). – Луганськ : ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2009. – 149 с.
6. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник. – Київ : ВЦ „Академія”, 2006. – С. 7 – 35.
7. Кириченко Г. С., Кириченко С. В., Супрун А. П. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. : у 2 ч. – Київ : Видав. дім „ІнЮре”, 2008.
8. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. – Київ : ВЦ „Академія”, 2008. – С. 7 – 16.
9. Українська мова. Енциклопедія / за ред. М. В. Русанівського, О. О. Тараненка (співавтори), М. П. Зяблюка та ін. – Київ : „Українська енциклопедія”, 2000. – С. 659 – 679.
10. Українська мова. Енциклопедія / за ред. І. В. Муромцева. – Київ : Майстер-клас, 2011. – 400 с.

Заняття 5

Письмо. Графіка. Орфографія

Питання для обговорення

1. Звукова мова й письмо. Передумови виникнення письма.
2. Етапи і форми розвитку графічного письма. Зародження української писемності.
3. Алфавіти, їхні типи. Історія алфавітів. Український алфавіт.
4. Графіка.
5. Орфографія. Принципи орфографії.

Завдання для самоконтролю

1. Опрацюйте питання для обговорення.
2. Дайте відповіді на такі питання:

Який вплив мала діяльність Кирила і Мефодія для розвитку слов'янської культури?

Чому створення слов'янського алфавіту стало запорукою прийняття слов'янами християнства?

3. Наведіть приклади сучасних ідеографічних знаків, прокоментуйте їх.

4. Доведіть, що ноти – це окремий вид письма.

5. Підготуйте повідомлення : *Історія виникнення алфавітів* (для студентів спеціальності українська мова і література, англійська мова); *Історія літери Г в українській мові* (для студентів спеціальності українська мова і література).

6. За яким принципом орфографії пишемо слова в українській і російській мовах:

Українська мова: шостий, вілла, собака, ліс, богатир, Коваль, легкий, джміль.

Російська мова: радостный, купатся, каравай, озеро Байкал, вокзал.

Рекомендована література

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: короткий нарис : навч. посіб. – Київ : Вища шк., 2006.
2. Глущенко В. А., Ледняк Ю. В., Овчаренко В. М. та ін. Мова як система : навч. посіб. – Київ : Центр учб. л-ри, 2011 – 132 с.
3. Доленко М. Т. Вступ до мовознавства. – Київ : Вища шк., 1975. – 152 с.
4. Дорошенко С. І., Дудик П. С. Вступ до мовознавства. – Київ : Вища шк., 1974.
5. Зеленько А. С. Вступ до мовознавства (у схемах і таблицях). – Луганськ : ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2009. – 149 с.
6. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник. – Київ, ВЦ „Академія”, 2006. – 336 с.

7. Кириченко Г. С., Кириченко С. В., Супрун А. П. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. : у 2 ч. – Київ : Видав. дім „ІнЮре”, 2008.
8. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. – Київ : ВЦ „Академія”, 2008. – 168 с.
9. Левицький Ю. М. Мови світу : енцикл. довід. – Львів, 1998.
10. Українська мова. Енциклопедія / за ред. М. В. Русанівського, О. О. Тараненка (співавтори), М. П. Зяблюка та ін. – Київ : „Українська енциклопедія”, 2000. – С. 659 – 679.
11. Українська мова. Енциклопедія / за ред. І. В. Муромцева. – Київ : Майстер-клас, 2011. – 400 с.

Заняття 6

Лексико-семантична підсистема

Питання для обговорення

1. Характер лексико-семантичної підсистеми мови і її одиниць.
2. Парадигматичні відношення лексем: синоніми, антоніми, пароніми.
3. Епідигматичний аспект взаємозв'язку лексико-семантичних варіантів полісеманта: пряме значення; переносні значення, їхні типи; омонімія.
4. Системна організація лексичних шарів (груп):
 - а) групи лексики за походженням;
 - б) групи лексики за сферою вживання;
 - в) групи лексики за емоційно-стилістичним забарвленням;
 - г) історичні групи лексики.
5. Поняття фразеології. Класифікація фразеологізмів.

Завдання для самоконтролю

1. Опрацюйте питання для обговорення.

2. Серед наведених слів знайдіть ті, які не виражають поняття. Які з цих слів мають конкретне, а які абстрактне значення?

Студент, Старобільськ, щастя, лісовик, азот, вихований, русалка, Дніпро, просьба, Петров, група, ой, драма-фесрія „Лісова пісня”, декан.

3. Іван Огієнко зазначав, що етнографію, етноісторію чи етнокультуру пранароду можна вивчати не лише за допомогою предметів матеріальної культури, знайдених унаслідок археологічних розкопок, а й через слово. Прокоментуйте висловлювання педагога.

4. З'ясуйте, які з виділених слів є омонімами, які – багатозначними словами. Наведіть приклади багатозначних слів і омонімів (по 4 слова) російської, англійської, німецької мов (або мови, яку вивчаєте), укажіть причини їхньої високої багатозначності.

1) *В парках і садочках на доріжки й трави падають листочки буро-золотаві (К. Перелісна) – Наталочка і Петрик дитячий садочок відвідують із задоволенням.*

2) *Ідуть дощі, холодні осінні тумани клубочаться угорі... (М. Коцюбинський) – Ідуть дівчата в поле жати, та, знай, співають ідучи (Т. Шевченко).*

3) *Літній ранок розпочинається співом солов'я – Літній чоловік схилив голову біля пам'ятника воїнам-інтернаціоналістам.*

4) *Східні народи любляють гострі страви – Нічні хижі птахи мають гострий зір.*

5. Чому міжмовні омоніми називають „фальшивими друзями перекладача”? Наведіть приклади міжмовних омонімів.

6. До поданих слів доберіть антоніми тією іноземною мовою, яку вивчаєте. Складіть з цими словами пари речень.

Початок, сильний, учора, стояти.

7. З творів художньої літератури випишіть по п'ять речень, у яких є слова, що вийшли з активного вжитку, і слова, які ввійшли до української мови в останні роки (обов'язково зазначте автора й назву твору).

8. Перепишіть, підкресліть стилістично забарвлену лексику. З'ясуйте стилістичні функції цих слів.

а) *Матусенько, голубонько,
ти моя єдина!*

*Я до тебе все тулюся,
Мов мала дитина* (К. Перелісна).

б) *Весна – наївна грайлива гульвіса,
ніби відправивши клопіт до біса,
дзвінко і весело щось гомоніла...*

Люди, погляньте : яка ж вона мила! (А. Легещич).

в) *Котик-котище, заліз на горище,
мишам спокою не дав
і сам незчувся, як потрапив у капкан* (Г. Корон).

9. Доберіть самостійно зразки речень (текстів) із використанням індивідуально-авторських неологізмів, арготизмів, евфемізмів (по 2 – 3 приклади).

10. Визначте шляхи переносу значень слів.

Рос.: *лента* (шовкова) – *лента* (фільм);
круг (рятувальний) – *круг* (окружність) – *круг* (друзів);
труд (діяльність) – *труд* (друкований).

Англ.: *box* (скринька, коробка) – *box* (театральна ложа) – *box* (телефонна будка); *paper* (папір) – *paper* (газета); *car* (автомобіль) – *car* (вагон).

Нім.: *Glas* (скло) – *Glas* (склянка); *kochen* (варити, куховарити) – *kochen* (кипіти, варитися); *Korn* (хліб у зернах, жито) – *Korn* (зерно, крупинка).

11. Установіть значення фразеологізмів, джерело їхнього первинного вживання. Наведіть приклади фразеологізмів, уживаних у творах письменників Луганщини (укажіть автора й назву твору).

Іду на Ви; нитка Аріадни; три грації; вітер з України; ходяча енциклопедія; червоною ниткою проходити; знання – це сила; будувати на піску.

12. Розподіліть за колонками : 1) метафора; 2) метонімія:

узяти в бібліотеці Шевченка, столове срібло, висока мрія, дорога до мети, уся школа торжествувала, давати зелену вулицю; у парку росте липа, клен; солодке життя, замкнута людина, пігулки від голови, холодні тони.

Рекомендована література

- 1.** Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – Київ : Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2005. – 1728 с.
- 2.** Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: короткий нарис : навч. посіб. – Київ : Вища шк., 2006 – С. 90 – 102; 102 – 109.
- 3.** Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови. – Київ, 1986. – 220.
- 4.** Демська О. М., Кульчицька І. М. Словник омонімів української мови. – Львів, 1996. – 222 с.
- 5.** Доленко М. Т. Вступ до мовознавства. – Київ : Вища шк., 1975. – 152 с.
- 6.** Дорошенко С. І., Дудик П. С. Вступ до мовознавства. – Київ : Вища шк., 1974. – С. 143 – 162; 235 – 246; 263 – 291.
- 7.** Зеленько А. С. Вступ до мовознавства (у схемах і таблицях). – Луганськ : ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2009. – 149 с.
- 8.** Калашник В. С., Колоїз Ж. В. Словник фразеологічних антонімів української мови – 4-те вид. – Київ : Довіра, 2008. – 349 с.

9. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник. – Київ : ВЦ „Академія”, 2006. – С. 7 – 35.
10. Кириченко Г. С., Кириченко С. В., Супрун А. П. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. : у 2 ч. – Київ : Видав. дім „ІнЮре”, 2008.
11. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. – Київ : ВЦ „Академія”, 2008. – 368 с.
12. Полюга Л. М. Повний словник антонімів української мови. – 4 те вид. – Київ : Довіра. – 2008.
13. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – Київ : Довіра, 2006. – 789 с.
14. Українська мова. Енциклопедія / за ред. М. В. Русанівського, О. О. Тараненка (співавтори), М. П. Зяблюка та ін. – Київ : „Українська енциклопедія”, 2000. – С. 659 – 679.
15. Українська мова. Енциклопедія / за ред. І. В. Муромцева. – Київ : Майстер-клас, 2011. – 400 с.
16. Ужченко В. Д. Народження і життя фразеологізму. – Київ, 1988.
17. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу. – Луганськ, 2002.

Заняття 7

Граматична будова мови.

Способи вираження граматичних категорій

Питання для обговорення

1. Предмет граматики. Розділи граматики.
2. Основні одиниці граматичної будови мови:
 - а) морфема; класифікація морфем;
 - б) словоформа, її структура й системна роль;

в) граматичні значення; типи граматичних значень;

г) граматичні категорії.

3. Способи вираження граматичних категорій.

4. Основні способи словотворення.

5. Морфемний і словотвірний аналіз слова.

Завдання для самоконтролю

1. Підготуйтеся до висвітлення питань для обговорення.

2. Визначте у виділених словах лексичні і граматичні значення.

Пишу листи на струнах всіх дощів –

Нехай вони веселої заграють,

І хай тобі тихенько нагадають,

Що голос їхній – серця мого спів...

Пишу листи на райдугах дощів (Г. Король).

3. Визначте дериваційне й реляційне граматичне значення слів:

море, село, кохання;

записати, сказати, визначити;

високий – висока – високе;

груша – грушу – грушею.

4. Визначте речове й дериваційне значення морфем.

Білуватий, носити, мудрий, їдальня, слухач, збирання, олов'яний, малювати.

5. Визначте синтетичні й аналітичні засоби вираження граматичних значень в українській і російській мовах.

Українська мова: *писав – переписав; злетів високо-високо; більш/найбільш здібний; рік – роки; в університеті.*

Російська мова: *человек – люди; буду старатся; срубить – срубывать; избегают – избежатъ; не произнес ни слова.*

6. Підберіть однокореневі слова та вкажіть особливості їхніх значень.

Кричати, рука, учити, солодкий.

7. Утворіть усі можливі синтетичні й аналітичні форми вищого й найвищого ступенів порівняння прикметників.

Мудрий, багатий, близький, гарний, малий.

8. Випишіть із тексту виділені слова й визначте в них афікси. Яку роль виконують у словах афікси?

Де ж ти, дорога, змоцена

Дощиком перламутровим?

Де ж ти, подруго-осене,

З різнобарвними хутрами?

Тільки тобою, осене,

Я оживаю заново,

Думи вмиваю росами,

З серця змиваю марево (І. Світличний).

9. Наведіть випадки використання словоскладання й суплетивізму для вираження граматичних значень в українській та іноземній мові, яку ви вивчаєте.

10. Виконайте морфемний розбір слів.

Вихователь, приміський, премудрість, набережна, престол, широчінь, удень, записуючи, пробудження.

11. Визначте способи словотвору.

Безграмотний, здалеку, життя, перехід, фарбуватися, літописець, „Айдар”

(готель), черговий, перекотиполе, возз'єднання, іван-чай.

12. Термінологічний диктант.

Рекомендована література

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: короткий нарис : навч. посіб. – Київ : Вища шк., 2006 – С. 113 – 118.
2. Глущенко В. А., Ледняк Ю. В., Овчаренко В. М. та ін. Мова як система : навч. посіб. – Київ : Центр учб. л-ри, 2011 – 132 с.

3. Доленко М. Т. Вступ до мовознавства. – Київ : Вища шк., 1975. – 152 с.
4. Дорошенко С. І., Дудик П. С. Вступ до мовознавства. – Київ : Вища шк., 1974. – С. 175 – 183.
5. Зеленько А. С. Вступ до мовознавства (у схемах і таблицях). – Луганськ : ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2009. – 149 с.
6. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник. – Київ : ВЦ „Академія”, 2006. – 336 с.
7. Кириченко Г. С., Кириченко С. В., Супрун А. П. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. : у 2 ч. – Київ : Видав. дім „ІнЮре”, 2008.
8. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. – Київ : ВЦ „Академія”, 2008. – 368.
9. Сікорська З. С. Сучасна українська мова. Словотвір і морфеміка : навч. посіб. для студ. філол. ф-тів ун-тів та педін-тів. – Луганськ : Альма-матер, 2000. – 174 с.
10. Сікорська З. С. Українсько-російський словотворчий словник. – Київ : Рад. шк. , 1985. – 188 с.
11. Українська мова. Енциклопедія / за ред. М. В. Русанівського, О. О. Тараненка (співавтори), М. П. Зяблюка та ін. – Київ : „Українська енциклопедія”, 2000. – С. 344; 375.
12. Українська мова. Енциклопедія / за ред. І. В. Муромцева. – Київ, Майстер-клас, 2011. – 400 с.

Заняття 8 **Морфологія**

Питання для обговорення

1. Поняття частин мови. Критерії виділення частин мови.
2. Частини мови в різних мовах.
3. Характеристика основних частин мови.

Запитання й завдання для самоконтролю

1. Підготуйтеся до висвітлення питань для обговорення.
2. Дайте відповіді на такі питання :

Чим відрізняється класифікація частин мови В. Виноградова від традиційної?

Чи можна побудувати однакову для всіх систему частин мови? Обґрунтуйте свою відповідь.

Скільки частин мови (і які саме) виділяють у тій іноземній мові, яку ви вивчаєте?

3. Перепишіть, визначте, до якої частини мови належить кожне слово тексту.

Сумно, сумно серед неба сяє білолиций.

Понад Дніпром козак іде, може з вечорниці.

Іде сумний, невеселий, ледве несуть ноги.

Може, дівчина не любить за те, що убогий (Т. Шевченко).

4. З'ясуйте вид переходу однієї частини мови в іншу, який спостерігається в кожному виділеному слові.

– *Грамотний* – видючий і на все тямущий (Н. тв.).

– *Один* комарик молодий розхвастався перед старими (Л. Глібов).

– *Ростуть* каштани **вздовж** дороги.

– *Обійшов* він **цілий** світ.

– *Ваше „завтра”* досить непевне.

– *Не прийшло до Ганни щастя* тим великим, **битим** шляхом (І. Нечуй-Левицький).

– *Коло* річки, *коло* броду набирала дівка воду (Н. тв.).

– *Учительська* під вечір спорожніла.

– *Ой лишенько!* Куди ж податися?

– *Ми часто згадуємо минуле.*

– *Очі в Маланки стали налякані, круглі* (М. Коцюбинський).

– А за вікном сніги летять лапатами, і, не торкнувшись хліба і вина, сидить **край** столу в новорічній хаті старенька мати, сива і **одна** (М. Луків).

– Під дубом біля криниці відпочивали **подорожні** (В. Сухомлинський).

5. Визначте, що виражають і якими граматичними категоріями характеризуються слова категорії стану (предикати).

Зимно. Сніжно. Синьо. Ніжно.

Березнево. Пролісково.

Рано. Пізно. Радо. Слізно.

Всміхнено, промінно знову.

Сумно. Струнно. Перелітно.

Голосисто. Невимовно.

Вербно. Терпко. Брунькоцвітно.

Незабутньо колісково.

Сонцебризно. Безупинно.

Дзюркотливо, денно, нічно.

Так бентежно-лоскятливо,

Нерозгадано-жіночно... (В. Калашник).

6. Перепишіть тексти, підкресліть службові частини мови. Усно схарактеризуйте їх. Чому вигук не належить ні до самостійних, ні до службових частин мови?

а) *Хай день, увінчаний любов'ю,*

Дарує щастя на віки,

Нехай оспівані тобою

На долю тчуться рушники.

б) *Не сійте, люди, морок і біду,*

І на розбратті не будуйте хату,

Бо хто ж тоді нас буде рятувати,

Якщо зростим не душі – лободу?

в) *В твоїх обіймах, любий, завмираю,*

Горнусь листком осіннім до грудей,

І вже не знаю, чи то я літаю,

*Чи обертом від щастя світ іде...
г) О, ні! Тебе не вигадала я...
Не знаю нині : чи про те жалію,
Що поруч був... (З творів Г. Король).*

Рекомендована література

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: короткий нарис : навч. посіб. – Київ : Вища шк., 2006 – С. 123 – 125.
2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – Київ : Наук. думка, 1988.
3. Глущенко В. А., Ледняк Ю. В., Овчаренко В. М. та ін. Мова як система : навч. посіб. – Київ : Центр учб. л-ри, 2011 – 132 с.
4. Доленко М. Т. Вступ до мовознавства. – Київ : Вища шк., 1975. – 152 с.
5. Дорошенко С. І., Дудик П. С. Вступ до мовознавства. – Київ : Вища шк., 1974. – С. 214 – 218.
6. Зеленько А. С. Вступ до мовознавства (у схемах і таблицях). – Луганськ : ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2009. – 149 с.
7. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник. – Київ, ВЦ „Академія”, 2006. – С. 7 – 35.
8. Кириченко Г. С., Кириченко С. В., Супрун А. П. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. : у 2 ч. – Київ : Видав. дім „ІнЮре”, 2008.
9. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. – Київ : ВЦ „Академія”, 2008. – С. 7 – 16.
10. Українська мова. Енциклопедія / за ред. М. В. Русанівського, О. О. Тараненка (співавтори), М. П. Зяблюка та ін. – Київ : „Українська енциклопедія”, 2000. – С. 659 – 679.
11. Українська мова. Енциклопедія / за ред. І. В. Муромцева. – Київ, Майстер-клас, 2011. – 400 с.

Заняття 9

Синтаксис

Питання для обговорення

1. Основні одиниці синтаксису.
2. Словосполучення, його структура й категорії: узгодження, керування, прилягання, замикання, ізафет, інкорпорування.
3. Речення, його структура й категорії: предикативність, модальність.
4. Складне синтаксичне ціле. Поняття синтагми.
5. Поняття про актуальне членування речення.

Завдання для самоконтролю

1. Підготуйтеся до висвітлення питань для обговорення.
2. Визначте типи синтаксичних відношень між компонентами: узгодження, керування, прилягання. Позначте слова, які не є словосполученнями.

Укр. *Сказати згарячу, зустрітися з подругою, попід горою, зелений гай, брат із сестрою, зима і літо, любити Батьківщину, клювати носом, писати швидко, дуже вдячний, радісна мить, репертуар театру, красиве вбрання.*

Рос. *Совет отца, горные вершины, учить наизусть, мчатся стремглав, дело чести, бить баклуши, чистое небо, любит природу, сидеть тихо, отец и сын, лелеять мечту, вечерний звон.*

3. Підкресліть тип зв'язку – **замикання** в українській і російській мовах.

Укр. *Весело сміятися, на високому рівні, у приємній компанії, читати книжку, бажати успіху, під високою горою, знайти вихід, у двадцять першому столітті.*

Рос. *Мелкие монеты, в двухтысячном году, в полном здравии, солнечные лучи, на видном месте, встретит друга, в соседнем доме, под открытым небом.*

4. Визначте граматичні категорії речень української й російської мов. Наведіть приклади трьох речень іноземної мови, яку ви вивчаєте, визначте граматичні категорії.

Укр. 1) *Зима прийшла негадано-неждано. Пробудження настане навесні* (М. Голик).

2) *Я буду чекати не рік і не два, допоки тебе не зустріну...*(В. Соколенко).

3) *Мета життя людини, напевне, збільшити добро на землі* (К. Климов).

Рос. 1) *Новый день вселяет радость и надежду.*

2) *Возможно, и на нашей улице скоро будет праздник.*

3) *Скоро зима. В воздухе пахнет прохладой.*

5. Перекладіть російською, англійською, німецькою (або мовою, яку ви вивчаєте) подані речення та порівняйте засоби вираження модальності в кожній мові.

Ти повинен виконати це завдання вчасно

Завітайте до нас через рік – ви побачите, як змінилося місто.

Що б це означало?

6. Визначте в реченнях синтагми.

Коли вернусь на батьківський поріг

Через літа, що наче мить промчали,

Відразу помаліють всі причали,

Що їх шукав, лишивши оберіг.

Тут завжди квітнуть мальви і жоржина,

Тут серед цвіту золота бджола,

Тут юності замріяна стежина,

Що вабить за околицю села (В. Калашник).

Рекомендована література

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: короткий нарис : навч. посіб. – Київ : Вища шк., 2006 – С. 126 – 136.

2. Дорошенко С. І., Дудик П. С. Вступ до мовознавства. – Київ : Вища шк., 1974. – С. 218 – 235.
3. Зеленько А. С. Вступ до мовознавства (у схемах і таблицях). – Луганськ : ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2009. – 149 с.
4. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник. – Київ : ВЦ „Академія”, 2006. – 336 с.
5. Кириченко Г. С., Кириченко С. В., Супрун А. П. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. : у 2 ч. – Київ : Видав. дім „ІнЮре”, 2008.
6. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. – Київ : ВЦ „Академія”, 2008. – 368 с.
7. Мельничук О. С. Про два синтаксичні рівні формування й опису словосполучень / Мовознавство. – 1970. – №6.
8. Українська мова. Енциклопедія / за ред. М. В. Русанівського, О. О. Тараненка (співавтори), М. П. Зяблюка та ін. – Київ : „Українська енциклопедія”, 2000. – С. 359; 546.
9. Українська мова. Енциклопедія / за ред. І. В. Муромцева. – Київ, Майстер-клас, 2011. – 400 с.

Заняття 10

Мовна типологія

Питання для обговорення

1. Поняття типологічної класифікації мов.
2. Ізолятивні (кореневі) мови.
3. Аглютинативні мови.
4. Інкорпоративні (полісинтетичні) мови.
5. Флективні мови.
6. Інші способи типологічної класифікації мов.

Запитання й завдання для самоконтролю

1. Підготуйтеся до висвітлення питань для обговорення.

2. Випишіть зі словників визначення понять: *тип мови, номінативний тип, ергативний тип, політипологізм, синтетизм, аналітизм, аморфізм*. Як стосуються ці поняття теми „Типологічна класифікація мов”?

3. Доведіть, проаналізувавши запропоновані приклади, що у флективних мовах закінчення багатозначні.

Укр.: *студента, стіл, вечірні (зорі)*.

Рос.: *отцом, отдыхающие, озеро*.

4. Укажіть, у чому полягає суттєва різниця між ізолюючими та афіксуючими мовами.

Кит.: *хао жень* (добра людина), *сйю хао* (робити добро), *дэно хао* (стара дружба), *жень хао во* (людина любить мене).

Азерб.: *ат* (кінь), *атлар* (коні), *атда* (на коні), *атларда* (на конях).

Тур.: *baba* (батько), *babada* (на батькові), *babalar* (батьки), *babalarda* (на батьках).

Рос.: *Дочь читает письмо маме. Дочь читает письмо мамы. Дочери читает письмо мама.*

5. Термінологічний диктант.

Рекомендована література

1. Глущенко В. А., Ледняк Ю. В., Овчаренко В. М. та ін. Мова як система : навч. посіб. – Київ : Центр учб. л-ри, 2011 – 132 с.
2. Доленко М. Т. Вступ до мовознавства. – Київ : Вища шк., 1975. – 152 с.
3. Дорошенко С. І., Дудик П. С. Вступ до мовознавства. – Київ, Вища шк., 1974. – С. 211 – 214.
4. Зеленько А. С. Вступ до мовознавства (у схемах і таблицях). – Луганськ : ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2009. – 149 с.
5. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підручник. – Київ : ВЦ „Академія”, 2006. – 336 с.

- 6.** Кириченко Г. С., Кириченко С. В., Супрун А. П. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. : у 2 ч. – Київ : Видав. дім „ІнЮре”, 2008.
- 7.** Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. – Київ : ВЦ „Академія”, 2008. – 368 с.
- 8.** Левицький Ю. М. Мови світу : енцикл. довід. – Львів, 1998.
- 9.** Українська мова. Енциклопедія / за ред. М. В. Русанівського, О. О. Тараненка (співавтори), М. П. Зяблика та ін. – Київ : „Українська енциклопедія”, 2000. – С. 659 – 679.
- 10.** Українська мова. Енциклопедія / за ред. І. В. Муромцева. – Київ : Майстер-клас, 2011. – 400 с.
- 11.** Царук О. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри: монографія. – Дніпропетровськ, 1998. – С. 8 – 18; 114.

КСР

Семасіологія. Ономасіологія. Ономастика. Лексикографія

Опрацюйте теоретичні питання

1. Семасіологія як галузь лінгвістичної семантики.
2. Напрями семантики. Семантична структура слова.
3. Методи семасіології.
4. Етапи ономасіології.
5. Основні розділи ономастики.
6. Поняття лексикографії. Типи словників.

Практична частина

1. Законспекуйте статтю „Семантична структура слова” (Селіванова О. О. *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник*. – Полтава : Довкілля. – Київ, 2008. – С. 86 – 93).
 2. Підготуйте письмове повідомлення „Сучасний ономастичний простір Луганщини” (регіональна топоніміка).
 3. Подайте письмовий опис двох словників (по одному словнику української й іноземної мови, яку вивчаєте).
 4. Складіть для енциклопедичного словника статтю про улюбленого письменника, артиста, громадського або політичного діяча, видатну людину вашого краю та ін. (за вибором).
- Увага !** Статті, які вже вміщені до словників, зараховуватись не будуть.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

ВАРІАНТ 1

1. Застосування мовознавчої теорії на практиці вивчає

- а) прикладне мовознавство
- б) загальне мовознавство
- в) конкретне мовознавство
- г) вступ до мовознавства

2. Слово – тип ,абстрактна одиниця, інваріант, у якому абстрагуються від його форм

- а) слово
- б) морфема
- в) фонема
- г) лексема

3. Оптичні мнемонічні системи, які не відтворюють безпосереднього мовлення, а є нагадуванням чи підказкою для особи, яка приймає повідомлення, – це

- а) „предметне письмо”
- б) письмо кіпу
- в) письмо вавпум
- г) словесно-звукове письмо

4. Метод дослідження, згідно з яким на основі загальних положень роблять висновок про окремі факти

- а) індукція
- б) дедукція
- в) редукція
- г) зіставний метод

5. Наука про значення слів – це

- а) етимологія
- б) лексикологія
- в) семасіологія
- г) ономасіологія

6. Письмо графічними знаками, що позначають поняття – це

- а) ідеографія
- б) піктографія
- в) фонографія
- г) лексикографія

7. Натуралістичний напрям у мовознавстві започаткував

- а) Август Шлейхер
- б) Шарль Баллі
- в) Ф. де Соссюр
- г) О. Потебня

8. Усі слова багатозначні в рядку

- а) поема, земля, крайній
- б) глухий, гніздо, блискавка
- в) ямб, балка, пустий
- г) зірка, сюжет, слово

9. Єгипетське й китайське письмо належить

- а) до піктографічного письма
- б) до ідеографічного письма
- в) до фонологічного письма
- г) до словесно-звукового письма

10. Функція позначення речей – це

- а) естетична функція
- б) репрезентативна функція
- в) волюнтативна функція
- г) прагматична функція

11. Слова тенор, мікрофон, історія, міністр відносять

- а) до інтернаціоналізмів
- б) до неологізмів
- в) до загальноновживаної лексики
- г) до діалектизмів

12. Сучасні слов'янські системи письма розвинулися на основі

- а) глаголиці
- б) кирилиці
- в) фінікійського письма
- г) старослов'янської мови

13. Чуттєво-образне мислення – це

- а) мислення, яке здійснюється без участі мови
- б) мислення, яке здійснюється за допомогою мови
- в) мислення конкретними образами, картинами
- г) мислення поняттями

14. Пари слів любов – ненависть, добро – зло, бідний – багатий – це

- а) синоніми
- б) омоніми
- в) оксиморон
- г) антитеза

15. Український алфавіт має

- а) 31 букву
- б) 32 букви
- в) 33 букви
- г) 34 букви

16. Різні системи знаків вивчає особлива наука

- а) фонетика
- б) мовознавство
- в) морфологія
- г) семіотика

17. Російському фразеологізму несолоно хлебавши відповідає український

- а) гнати химери
- б) бити байдики
- в) спіймати облизня

г) теревені правити

18. Графічний предмет письма вивчає допоміжна наука

а) графіка

б) орфографія

в) палеографія

г) лексикографія

19. Дослідження мови в часі, у її історичному розвитку – це

а) синхронія

б) дедукція

в) індукція

г) діахронія

20. Міжмовні омоніми – це

а) слова, у який збігаються окремі форми

б) слова двох мов, які мають однакову чи майже однакову форму, але різняться значенням

в) слова, які звучать і пишуться однаково, але мають різне значення

г) слова, які пишуться по-різному, але мають однакове значення

21. Підкресліть власне українську лексику.

Хурделиця, бібліотека, майстер, візерунок, чоботи, учитель, касир, мережка.

22. Продовжте визначення: Мови, які не мають афіксів і граматичні значення виражають способом прилягання одних слів до інших або за допомогою службових слів, – це ...мови.

ВАРІАНТ 2

1. Чуттєво сприйнятий предмет, що виступає в ролі замітника іншого предмета й використовується для збереження, перетворення та передачі інформації:

а) мовлення

б) слово

в) мовний знак

г) фраза

2. Залишки переможеної місцевої мови у структурі прийшлої мови, що перемогла

а) субстрат

б) суперстрат

в) адстрат

г) піджин

3. Прапор, герб країни, медаль, хімічні знаки – це

а) знаки-індекси

б) знаки-копії

в) знаки-сигнали

г) знаки-символи

4. Описовою, порівняльно-історичною, зіставною, прикладною є

а) морфологія

б) лексикологія

в) фонетика

г) лексикографія

5. Словотип у всій сукупності його граматичних форм – це

а) фонема

б) морфема

в) лексема

г) семема

6. Особливе виділення якогось слова чи кількох слів у всьому висловлюванні – це

а) фразовий наголос

б) побічний наголос

в) словесний наголос

г) логічний наголос

7. Досліджує звуковий склад мови, звукові зміни на сучасному етапі розвитку

- а) описова фонетика
- б) історична фонетика
- в) експериментальна фонетика
- г) фонологія

8. Нелабіалізовані голосні переднього ряду називають

- а) веляризованими
- б) палаталізованими
- в) лабіовелярними
- г) назалізованими

9. Засновником психологічного напрямку в мовознавстві є

- а) А. Шлейхер
- б) В. Вундт
- в) Г. Штейнталь
- г) Ф. де Соссюр

10. Повторення спільнокореневих слів або лексем із тотожним значенням

- а) полісемія
- б) метонімія
- в) конотація
- г) тавтологія

11. Заборона на вживання тих чи інших слів, виразів або власних імен через забобони, вірування

- а) жаргонізми
- б) табу
- в) евфемізми
- г) арготизми

12. У яких словниках слова розташовані за алфавітом із їх кінця?

- а) зворотні словники

- б) частотні словники
- в) словники асоціативних норм
- г) словники мови письменників

13. Групування мов у сім'ї здійснюється на підставі

- а) зовнішніх чинників
- б) позамовних чинників
- в) генетичної спорідненості
- г) штучних мов

14. Стан мови у певний історичний період, у конкретний момент її розвитку

- а) діахронія
- б) синхронія
- в) диглосія
- г) конвергенція

15. Розподібнення приголосних – це

- а) асиміляція
- б) дисиміляція
- в) редуплікація
- г) гаплогія

16. До південно- слов'янської мовної підгрупи належать мови

- а) словацька, польська, болгарська
- б) російська, білоруська, чеська
- в) македонська, сербська, словацька
- г) німецька, англійська, французька

17. Система одиниць спілкування і правила їхнього функціонування – це

- а) мовленнєвий акт
- б) мовлення
- в) фраза
- г) мова

18. Орфографічні словники належать до

- а) нормативно-прикладних
- б) енциклопедичних
- в) лінгвістичних
- г) історичних

19. Прислівник, вигук, службові слова належать до

- а) відмінюваних слів
- б) слів категорії стану
- в) невідмінюваних слів
- г) модальних слів

20. Вираження мовцем свого ставлення до змісту висловлювання – це

- а) предикативність
- б) модальність
- в) номінативність
- г) інтонація

21. Продовжте речення:

Етимологічний аналіз виявляє...

22. Визначте, якою частиною мови є співзвучні слова.

Хто хоче багато знати, тому треба мало спати (Нар. тв.).

Багато літ перевернулось, води чимало утекло (Нар. тв.).

ВАРІАНТ 3

1. Метод, який вивчає мову на певному етапі її розвитку й використовується при синхронічному аналізі

- а) описовий
- б) порівняльно-історичний
- в) зіставний
- г) порівняльно-зіставний

2. Букв більше, ніж звуків у рядку

- а) їжак

- б) казка
- в) сіль
- г) сонце

3. Групування мов за особливостями їхньої структури незалежно від спорідненості

- а) генеалогічна класифікація
- б) типологічна класифікація
- в) національна мова
- г) спрощені мови

4. У 1887 році Л. Заменгоф створив

- а) волапюк
- б) ідо
- в) піджин
- г) есперанто

5. У словах м'ясо, какао відбулися такі звукові зміни

- а) епентеза
- б) протеза
- в) дієреза
- г) метатеза

6. Слова дружний – дружній, особистий – особовий

- а) синоніми
- б) омоніми
- в) антоніми
- г) пароніми

7. Автором „Словаря української мови” у 4-х томах є

- а) Д. Гринчишин
- б) Б. Грінченко
- в) В. Даль
- г) В. Русанівський

8. Слова ректи, боян, спудей

- а) історизми

- б) неологізми
- в) архаїзми
- г) діалектизми

9. *Творення різних форм того самого слова від різних основ – це*

- а) суплетивізм
- б) афіксація
- в) редуплікація
- г) акомодация

10. *Найменша звукова одиниця у складі слова й морфеми*

- а) звук
- б) морфема
- в) фонема
- г) лексема

11. *Взаємодія мовних систем, зумовлена контактуванням мов сусідніх етносів*

- а) піджин
- б) субстрат
- в) суперстрат
- г) адстрат

12. *Часткове пристосування вимови суміжних голосних і приголосних звуків*

- а) акомодация
- б) асиміляція
- в) стяжіння
- г) дисиміляція

13. *Буквено-звукове письмо започаткували*

- а) давні римляни
- б) давні греки
- в) давні єгиптяни
- г) слов'яни

14. Узагальнене мовне значення, яке властиве рядам слів, словоформ, синтаксичних конструкцій

- а) лексичне значення
- б) граматичне значення
- в) дериваційне значення
- г) реляційне значення

15. За участю голосу приголосні поділяють на

- а) сонорні й шумні
- б) губні і язикові
- в) проривні і фрикативні
- г) зубні й язикові

16. До резонаторних порожнин не належить

- а) трахея
- б) глотка
- в) ротова порожнина
- г) носова порожнина

17. Не можна вважати знаком

- а) мову
- б) речення
- в) знак оклику
- г) №

18. Функція позначення світу речей

- а) фатична
- б) волюнтативна
- в) естетична
- г) репрезентативна

19. Ступінь швидкості чи повільності говоріння

- а) темп
- б) тембр
- в) інтенсивність
- г) мелодика

20. Коли виникла гіпотеза трудових вигуків і хто її висунув?

- а) у другій половині 19 ст.; М. Марр
- б) у другій половині 19 ст.; Людвіг Нуаре
- в) у 19 ст.; Вільям Уїтні
- г) у 19 ст.; О. Востоков

21. У реченні визначте кількість слів і лексем.

Зеленеє жито, зелене, хорошії гості у мене.

22. Визначте засоби вираження граматичних форм:

він – його ; знав би; темний – темніший.

ВАРІАНТ 4

1. Мінімальна звукова одиниця мови, яка служить для розпізнавання й розрізнення значеннєвих одиниць – морфем і слів

- а) морфема
- б) фонема
- в) звук
- г) лексема

2. Опозиція, члени якої різняться тільки однією ознакою, а за іншими ознаками збігаються

- а) корелятивна
- б) привативна
- в) градуальна
- г) еквіполентна

3. Сучасні слов'янські системи письма розвинулися на основі

- а) глаголиці
- б) кирилиці
- в) фінікійського письма
- г) старослов'янської мови

4. Лінгвістична дисципліна, яка вивчає звуки мови за допомогою точних приладів та апаратів, називається

- а) загальна фонетика
- б) конкретна фонетика
- в) описова фонетика
- г) експериментальна фонетика

5. Генетичний (генеалогічний) принцип полягає

- а) у зіставленні слів тільки споріднених мов
- б) у зіставленні слів неспоріднених мов
- в) в урахуванні географічної локації слова
- г) у з'ясуванні морфемної структури слова

6. У словах *тінь, кит, звір* склади

- а) закриті неприкриті
- б) відкриті неприкриті
- в) закриті прикриті
- г) відкриті прикриті

7. За акустичною ознакою приголосні поділяють

- а) на тверді і м'які
- б) на проривні і щілинні
- в) на губні
- г) на сонорні і шумні

8. Ділова мова з обмеженим лексичним складом і спрощеною граматиною

- а) штучні мови
- б) креольські мови
- в) піджин
- г) адстрат

9. Розділ мовознавства, що вивчає природу, типи й функції наголосу

- а) лексикологія
- б) акцентологія

в) морфологія

г) фразеологія

10. Слова дискваліфікація – декваліфікація; леґіон – регіон

а) пароніми

б) синоніми

в) омоніми

г) антоніми

11. Метод дослідження, згідно з яким на підставі знання про окреме роблять висновок про загальне

а) синхронія

б) діахронія

в) дедукція

г) індукція

12. Взаємодія мовних систем, зумовлена контактуванням мов сусідніх етносів

а) білінгвізм

б) піджин

в) адстрат

г) субстрат

13. Носові приголосні називають

а) лабіалізовані

б) нелабіалізовані

в) назалізовані

г) проривні

14. Прогресивна асиміляція – це

а) вплив наступного звуку на попередній

б) вплив попереднього звуку на наступний

в) часткове пристосування вимови суміжних звуків

г) розподібнення приголосних

15. Перенесення за подібністю називають

а) метафоричним

- б) метонімічним
- в) синонімічним
- г) антонімічним

16. Кому належать ці рядки?

Не бійтесь заглядати у словник:

Це тишиний сад, а не сумне провалля...

- а) А. Малишко
- б) В. Сосюра
- в) Леся Українка
- г) М. Рильський

17. Слово, що втратило свій самостійний наголос і стоїть перед наголошеним складом

- а) енклітики
- б) проклітики
- в) модальні слова
- г) звуконаслідувальні слова

18. Творення різних форм того самого слова від різних основ

- а) редуплікація
- б) асиміляція
- в) суплетивізм
- г) афіксація

19. Термін „Лексикологія” вперше ввели

- а) Д. Дідро, Д'Аламбер
- б) В. Виноградов
- в) О. Потебня
- г) Ф. де Соссюр

20. Вираження мовцем свого ставлення до змісту висловлювання

- а) предикативність
- б) модальність
- в) номінативність

г) інтонація

21. *Оберіть з круглих дужок слова, уставте їх у визначення :*

Мовні одиниці – це , а мова в цілому –...

(значення, знаки, система знаків, функції)

22. *Підкресліть слова старослов'янського походження.*

Доблесть, край, єдність, престол, семінар, воля, благородний.

ВАРІАНТ 5

1. *Найменша звукова одиниця у складі слова і морфема*

а) звук

б) морфема

в) фонема

г) лексема

2. *Участь губ у вимові голосних звуків*

а) назалізація

б) лабіалізація

в) дисиміляція

г) акомодация

3. *Афіксальна морфема, що знаходиться між двома морфемами, поєднуючи їх*

а) інтерфікс

б) інфікс

в) ізафет

г) конфікс

4. *Граматична категорія дієслова, що виражає відношення між суб'єктом і об'єктом дії*

а) спосіб

б) час

в) стан

г) вид

5. Слова, територіально обмежені сферою вживання

- а) архаїзми
- б) історизми
- в) жаргонізми
- г) діалектизми

6. Мовлення окремого індивіда, його соціальна й територіальна особливість

- а) ідіолект
- б) діалект
- в) калька
- г) арго

7. Тип письма, у якому графічні знаки слугують для передачі слів або морфем

- а) піктографічне письмо
- б) ідеографічне письмо
- в) звукове письмо
- г) кирилівське письмо

8. Перехід інших частин мови у сполучні засоби

- а) артикуляція
- б) вербалізація
- в) кон'юнкціоналізація
- г) прономіналізація

9. Злиття в одну морфему двох або кількох морфем:

- а) ускладнення
- б) декореляція
- в) дисиміляція
- г) опрощення

10. До голосних заднього ряду належать

- а) е, и, і
- б) я, ю, є
- в) а, о, у

г) я, е, і

11. Українська, російська, білоруська мови належать

- а) до західної підгрупи
- б) до південної підгрупи
- в) до східної підгрупи
- г) до південно-східної підгрупи

12. Міжмовні омоніми – це

- а) слова, у яких збігаються тільки окремі форми
- б) слова двох мов, які мають однакову чи майже однакову форму, але розрізняються значенням
- в) слова, які звучать і пишуться однаково, але мають різне значення
- г) слова, які пишуться по-різному, але мають однакове значення

13. Застосування мовознавчої теорії на практиці вивчає

- а) прикладне мовознавство
- б) загальне мовознавство
- в) конкретне мовознавство
- г) вступ до мовознавства

14. Систему голосних називають

- а) консонантизм
- б) вокалізм
- в) артикуляція
- г) кульмінація

15. Функцію розрізнення виконує

- а) звук
- б) морфема
- в) лексема
- г) фонема

16. Стягнення одного із двох однакових складів

- а) метатеза
- б) гаплогія

в) субституція

г) дієреза

17. Розділ мовознавства, який вивчає типи й структуру морфем

а) фонетика

б) лексика

в) морфеміка

г) граматики

18. Автором дослідження „Роль праці в процесі перетворення мавпи в людину” є

а) О. Потебня

б) Ч. Дарвін

в) М. Марр

г) Ф. Енгельс

19. Відкриттям законів, за якими розвивалися споріднені мови в минулому, займається

а) описовий метод

б) порівняльно-історичний метод

в) структурний метод

г) зіставний метод

20. З іменами Ж.-Ж. Руссо, А. Сміта пов’язана теорія

а) соціальної угоди

б) трудових вигуків

в) кінетичної мови

г) звуконаслідувальна гіпотеза

21. Перерахуйте основні лінгвістичні методи дослідження мови.

22. Поясніть, за яким принципом написані слова в українській і російській мовах:

Ліс – лес; шостий – шестой; вілла – вилла.

ВАРІАНТ 6

1. За яким принципом орфографії пишемо слова сфотографувати, сонячний, гарячий ?

- а) фонетичний;
- б) морфологічний;
- в) історико-традиційний,
- г) смисловий.

2. Роботу органів мовлення, т. б. сукупність їхніх порухів при вимові певного звука, називають

- а) артикуляцією
- б) екскурсією
- в) кульмінацією
- г) рекурсією

3. Генетичний (генеалогічний принцип) полягає

- а) у зіставленні слів тільки споріднених мов
- б) у зіставленні слів неспоріднених мов
- в) в урахуванні географічної локації слова
- г) у з'ясуванні морфемної структури слова

4. Який принцип є основним для російської мови?

- а) морфологічний;
- б) фонетичний;
- в) смисловий;
- г) традиційний.

5. Положення органів мовлення в момент вимовляння звуків

- а) екскурсія
- б) кульмінація
- в) рекурсія
- г) артикуляція

6. Конкорданс – це

- а) історичні словники
- б) словники неологізмів

- в) словники іншомовних слів
- г) словники мови письменників

7. Питання укладання словників, перекладу, лінгводидактики вивчає

- а) конкретна лексикографія
- б) прикладна лексикографія
- в) загальна лексикографія
- г) лексикологія

8. Систему приголосних називають

- а) консонантизмом
- б) вокалізмом
- в) артикуляцією
- г) кульмінацією

9. Автор „Словаря української мови” в 4-х томах

- а) С. Ожегов
- б) В. Даль
- в) Б. Грінченко
- г) Д. Гринчишин

10. Має позиційну й синтаксичну автономність

- а) лексема
- б) слово
- в) морфема
- г) фонема

11. Пари слів питати – спитати, брати – взяти, несуть – занесуть характеризує категорія

- а) стану
- б) виду
- в) часу
- г) способу

12. Усі склади прикриті в рядку

- а) любов, тїнь, озеро

- б) Європа, мати, криниця
- в) семестр, Марина, олія
- г) корона, азбука, сестра

13. Емоційні, експресивні стилістичні „додатки” до основного значення – це

- а) граматичне значення
- б) концептуальне значення
- в) конотативне значення
- г) абстрактне значення

14. У реченнях *Оперу виконують професійні артисти. Опера виконується професійними артистами слова виконують і виконується виражають*

- а) категорію стану
- б) категорію виду
- в) категорію ступеня якості
- г) категорію числа

15. Наголос падає на другий склад в усіх словах рядка

- а) спина, знання, графіка
- б) читання, абетка, олень
- в) ознака, гуртожиток, вітчим
- г) подруга, перепустка, ведмедиця

16. *Сполуки слів чайник закипів, ходити в золоті, лікті протерлися*

- а) метатеза
- б) метафора
- в) метонімія
- г) протеза

17. У словах *молотьба, просьба, нігті відбулося явище*

- а) протеза
- б) акомодация
- в) дисиміляція

г) асиміляція

18. У словах бандурист, вітальня, шахтар морфеми вказують на

а) речове значення

б) реляційне значення

в) лексичне значення

г) дериваційне значення

19. Акустичний параметр звука, який залежить від кількості коливань голосових зв'язок за одиницю часу й вимірюється в герцах

а) довгота звука

б) висота звука

в) сила звука

г) тембр

20. Усі слова утворені суфіксальним способом у рядку

а) переказ, друкарня, боязкий

б) каменяр, господар, приїзд

в) школяр, картоплиння, далеко

г) столяр, написати, допомога

21. Продовжте речення:

Субстантивація – це ...

22. Визначте, за якими ознаками відбувається асиміляція в словах (дзвінкість – глухість, твердість – м'якість, місце і спосіб творення):

щастя, сміх, просьба.

ВАРІАНТ 7

1. У словах згинути – згинути, серце – серце, утопнути – утонути відбулося явище

а) епентеза

б) дисиміляція

в) асиміляція

г) дієреза

2. Функцію розрізнення виконує

а) звук

б) слово

в) фонема

г) морфема

3. Вираження граматичних значень аналітичним способом подано в рядку

а) співати – заспівати, переспівати

б) іду до зупинки, більш цікавий

в) мести – вимести, зірвати – зривати

в) говорити – сказати, гарний, кращий

г) файний, мудрість, українець

4. Усі слова модальні в рядку

а) навряд, може бути, можливо

б) безперечно, такий, багато

в) мабуть, цікаво, радий

г) бувати, нібито, жаль

5. Співзвучні слова у словосполученнях наголошений склад – склад зі зброєю; перший тур – сильний тур

а) омоніми

б) синоніми

в) антоніми

г) пароніми

6. Порушено синонімічний ряд у рядку

а) мовознавство – лінгвістика – наука

б) вабити – манити – надити

в) швидко – хутко – жваво

г) сміливий – хоробрий – відважний

7. Усі словосполучення мають об'єктні відношення в рядку

- а) сміливий вчинок, принести води, завітати в гості
- б) весела вдача, відремонтувати комп'ютер, викликати майстра
- в) прочитати книгу, відвідати друга, переказати оповідання
- г) вимкнути світло, велике бажання, настільний теніс

8. Мінімальна комунікативна одиниця, яка про щось розповідає й розрахована на слухове й зорове сприйняття

- а) словосполучення
- б) слово
- в) речення
- г) фраза

9. Векторні антоніми є в рядку

- а) високий – невисокий; живий – мертвий
- б) складати – розкласти; світати – смеркати
- в) мир – війна; далекий – недалекий
- г) старий – молодий ; модно – немодно

10. Усі слова однозначні в рядку

- а) кобза, іти, гриф
- б) дощ, дядько, клен
- в) сніг, стіл, брати
- г) клітка, перо, тітка

11. Українська, російська і білоруська мови належать до

- а) західної підгрупи
- б) східної підгрупи
- в) південної підгрупи
- г) північної підгрупи

12. До індійської групи належать

- а) циганська мова, кашмірі
- б) курдська мова, таджицька мова
- в) полабська мова, кашубська мова
- г) німецька мова, латиська мова

13. Застарілі слова, екзотизми, жаргонізми відносять

- а) до професіоналізмів
- б) до активної лексики
- в) до пасивної лексики
- г) до інтернаціоналізмів

14. Слова аська, глючити, зависати

- а) діалектизми
- б) екзотизми
- в) жаргонізми
- г) арготизми

15. Генеалогічна класифікація базується на

- а) зіставному методі
- б) структурному методі
- в) описовому методі
- г) порівняльно-історичному методі

16. Спеціальні слова й вирази, типові для якогось соціального прошарку, уживані з метою засекречення комунікації

- а) арготизми
- б) екзотизми
- в) жаргонізми
- г) діалектизми

17. Українська мова належить до

- а) ізолятивних мов
- б) аглютинативних мов
- в) флективних мов
- г) інкорпорууючих мов

18. Столуки слів комбінація з трьох пальців; говорити неправду; несповна розуму – це

- а) евфемізми
- б) арготизми
- в) екзотизми

г) діалектизми

19. Усі мови поділив на ізолюючі, аглютинативні, інкорпоруючі, флективні

а) А. Шлегель

б) В. Гумбольдт

в) Е. Сепір

г) О. Потебня

20. Слова собачитися, стьоб, глазеть

а) активна лексика

б) просторічна лексика

в) стилістично-нейтральна лексика

г) пасивна лексика

21. Підкресліть сполуки слів, у яких можливий трансформаційний аналіз:

Ключ журавлів, переклад тексту, провіювання зерна, вулиці Києва.

22. Продовжте визначення:

Говірка – це...

ВАРІАНТ 8

1. Усі слова архаїзми в рядку

а) чоло, вандали, банкомат

б) словеса, брань, урозуміти

в) перст, чадо, електронний

г) ланіти, акорд, ректи

2. У яких словниках слова розташовано не за алфавітом, а за групами, які виділяють на основі спільних значень, тем?

а) частотні

б) зворотні

в) ідеографічні

г) синонімічні

3. Слова бігти, грати, переказувати мають значення

- а) процесуальності
- б) ознаки
- в) властивості
- г) предметності

4. У словах читання, вітерець, щирість афікси мають

- а) реляційне значення
- б) речове значення
- в) дериваційне значення
- г) модальне значення

5. До якої мовної підгрупи належить старослов'янська мова?

- а) південнослов'янська
- б) західнослов'янська
- в) східнослов'янська
- г) північна

6. За морфемною будовою слова чотири типи мов виокремив

- а) В. фон Гумбольдт
- б) Ф. де Соссюр
- в) А. Шлейхер
- г) В. Виноградов

7. Значення роду іменників є

- а) дериваційним
- б) реляційним
- в) модальним
- г) речовим

8. Правильний відповідник до фразеологізму горобина ніч подано в рядку

- а) коротка ніч
- б) буряна, темна ніч
- в) довга ніч
- г) ніч перед Різдвом

9. Граматика складається

- а) із синтаксису і стилістики
- б) із лексики й морфології
- в) із морфології й синтаксису
- г) із фразеології й лексикології

10. Мінімальна двостороння одиниця мови

- а) слово
- б) морфема
- в) лексема
- г) звук

11. Категорія активності – пасивності, стверджуваності належить до

- а) морфологічних
- б) синтаксичних
- в) дериваційних
- г) стилістичних

12. До голосних переднього ряду належать

- а) а, о, у
- б) е, и, і
- в) а, и, ї
- г) я, ю, є

13. Хто є автором дослідження „Роль праці в процесі перетворення мавпи в людину”?

- а) Ч. Дарвін
- б) М. Марр
- в) К. Маркс
- г) Ф. Енгельс

14. Урахування географічної локалізації слова, що може допомогти встановити, з якої мови запозичене слово

- а) генетичний принцип
- б) речовий принцип

- в) просторовий принцип
- г) просторово-речовий принцип

15. Перенесення за подібністю називають

- а) метафоричним
- б) метонімічним
- в) синонімічним
- г) стилістичним

16. Перехід прикметників і дієприкметників у іменники – це

- а) прономіналізація
- б) субстантивіація
- в) адвербіалізація
- г) ад'єктивіація

17. Сполуки слів дивитися крізь пальці; у Сірка очей позичати

- а) ідіоми
- б) фразеологічні єдності
- в) фразеологічні сполуки
- г) фразеологічні вирази

18. Поява на початку слова додаткового звука для полегшення вимови

- а) епентеза
- б) протеза
- в) дієреза
- г) гаплогія

19. Оглушення дзвінких приголосних у кінці слова

- а) асиміляція
- б) дисиміляція
- в) позиційні зміни
- г) комбінаторні зміни

20. Заміна в запозичених словах чужого звука своїм

- а) стягнення
- б) гаплогія

- в) метатеза
- г) субституція

21. Підкресліть метонімічні перенесення:

Хвіст комети, читати Франка, приїзд делегації, країна дбає, законспектувати І. Білодіда, морська капуста.

22. Чи є наведені слова омонімами? Мотивуйте свою відповідь.

*Англ. **Pen** – перо, ручка з пером; **pen** – невеликий загін для тварин; **pen** – самка лебедя; **pen** – в'язниця; **pen** – півострів.*

***Arch** – арка, звід, веселка; **arch** – головний, залятий, хитрий, лукавий.*

ВАРІАНТ 9

1. Дослідження мови в часі, у її історичному розвитку

- а) синхронія
- б) діахронія
- в) індукція
- г) дедукція

2. Функція позначення світу речей

- а) фатична
- б) волюнтативна
- в) естетична
- г) репрезентативна

3. Положення органів мовлення в момент вимовляння звуків

- а) екскурсія
- б) рекурсія
- в) кульмінація
- г) інтонація

4. Хто із учених обґрунтував поняття родовідного дерева й архетипу?

- а) Август Шлейхер

- б) Фрідріх Шлегель
- в) Франц Бопп
- г) Ф. де Соссюр

5. Процес, за якого з кількох мов чи діалектів виникає одна мова

- а) субстрат
- б) суперстрат
- в) диференціація
- г) інтеграція

6. Система одиниць спілкування і правил їхнього функціонування

- а) мовлення
- б) мова
- в) мислення
- г) інтуїція

7. Запис, що передає фонемний склад слів

- а) графіка
- б) орфографія
- в) фонетична транскрипція
- г) фонематична транскрипція

8. Дихальний апарат утворюють

- а) хрящі
- б) ротова порожнина
- в) права й ліва легені, бронхи і трахеї
- г) надгортанні порожнини

9. Ділова мова з обмеженим лексичним складом і спрощеною граматиною

- а) піджин
- б) креольські мови
- в) штучні мови
- г) адстрат

10. Ступінь швидкості чи повільності говоріння

- а) тембр
- б) темп
- в) інтенсивність
- г) мелодика

11. Єгипетське й китайське письмо належить до

- а) піктографічного письма
- б) ідеографічного письма
- в) звукового письма
- г) фонографічного письма

12. Емоційні, експресивні, стилістичні „додатки” до основного значення

- а) граматичне значення
- б) концептуальне значення
- в) конотативне значення
- г) денотативне значення

13. Слова ландшафт, парфуми, еволюція

- а) неологізми
- б) архаїзми
- в) діалектизми
- г) історизми

14. Категорія активності – пасивності, стверджуваності належить до

- а) морфологічних
- б) синтаксичних
- в) дериваційних
- г) лексичних

15. Мінімальна двостороння одиниця мови

- а) слово
- б) лексема
- в) морфема

г) семема

16. До якої мовної підгрупи належить старослов'янська мова?

а) південнослов'янська

б) західнослов'янська

в) східнослов'янська

г) північна

17. Пари слів любов – ненависть, добро – зло, бідний – багатий

а) синоніми

б) омоніми

в) оксиморон

г) антитеза

18. Наука про значення слів

а) лексикологія

б) семасіологія

в) етимологія

г) ономасіологія

19. Генеалогічний принцип полягає

а) у з'ясуванні морфемної будови слова

б) в урахуванні географічної локації слова

в) у зіставленні слів неспоріднених мов

г) у зіставленні слів тільки споріднених мов

20. Конкорданс – це

а) історичні словники

б) словники неологізмів

в) словники мови письменників

г) словники іншомовних слів

21. Доберіть синоніми до слів білінгвізм, багатомовність.

22. Продовжте речення:

До зовнішніх причин розвитку мови належать...

ВАРІАНТ 10

1. Запозичення найбільш виявляється на

- а) лексичному рівні
- б) морфологічному рівні
- в) стилістичному рівні
- г) семантичному рівні

2. Позичі, у яких протиставлення й розрізнення фонем досягають певної сили:

- а) слабка позиція
- б) сильна позиція
- в) ненаголошена позиція
- г) позиція перед іншим приголосним

3. Поява перед голосним, що стоїть на початку слова, приголосного для полегшення вимови

- а) акомодация
- б) протеза
- в) епентеза
- г) гаплогія

4. Найменша звукова одиниця у складі слова й морфеми

- а) звук
- б) морфема
- в) фонема
- г) лексема

5. Творення різних форм того самого слова від різних основ

- а) редуплікація
- б) суфіксація
- в) адаптація
- г) суплетивізм

6. Утворення нових слів і синтаксичних конструкцій за запозиченими моделями

- а) калькування

- б) енантіосемія
- в) лексикалізація
- г) антонімія

7. Голосний звук зі складною артикуляцією, сполучення складового і нескладового звука в межах складу

- а) трифтонг
- б) дифтонг
- в) проривний
- г) глухий

8. Вставка звука в середину фонетичного слова

- а) протеза
- б) метатеза
- в) епентеза
- г) метонімія

9. Розділ мовознавства, який вивчає походження та історію слів

- а) лексикологія
- б) лексикографія
- в) семасіологія
- г) етимологія

10. Лексеми, що виходять поза межі літературної мови

- а) просторіччя
- б) пасивна лексика
- в) активна лексика
- г) нейтральна лексика

11. Промова для сім'ї мов

- а) штучна мова
- б) мова-основа
- в) чиста мова
- г) мертва мова

12. Тип письма, у якому графічний знак слугує для передачі складу

- а) піктографічне письмо
- б) ідеографічне письмо
- в) силабічне письмо
- г) звукове письмо

13. Українська, російська, білоруська мови належать

- а) до західної підгрупи
- б) до східної підгрупи
- в) до південної підгрупи
- г) до північної підгрупи

14. Відкриттям законів, за якими розвивалися споріднені мови в минулому, займається

- а) описовий метод
- б) структурний метод
- в) зіставний метод
- г) порівняльно-історичний метод

15. Найчуттєвішою до всіх змін, які відбуваються в суспільстві, є

- а) лексико-семантична система
- б) фонетична система
- в) граматики
- г) морфологія

16. Від амплітуди коливання залежить

- а) тембр
- б) довгота звука
- в) сила звука
- г) висота звука

17. Артикуляційна база – це

- а) система звуків певної мови
- б) система звукових одиниць певної мови

- в) артикуляційна класифікація звуків
- г) сукупність артикуляційних навичок, характерних для певної мови

18. Фонетичний процес – протеза відбувається у слові

- а) вогонь
- б) перець
- в) строк
- г) серце

19. Процес, за якого з декількох мов чи діалектів виникає одна мова

- а) субстрат
- б) суперстрат
- в) диференціація
- г) інтеграція

20. Перенесення найменування з цілого на його частину або навпаки, з частини на ціле

- а) метафора
- б) метонімія
- в) синекдоха
- г) синонімія

21. Продовжте речення:

Найбільш популярною серед штучних мов є...

22. Поділіть слова на такі типи: а) повнозначні; б) вказівні (займенникові); в) службові; г) вигуківі.

Законспектувати, поміж, яскравий, Ого! Ваш, киць-киць, студент, ніхто, ні, сьомий, кожен, Ау!

БЛОК ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Виконайте аналіз речення за безпосередніми складниками.

Тихо перекочуються хвилями золоті лани пшениці.

2. Проаналізуйте слова за безпосередніми складниками.

Безвідповідальність, понавигадувати.

3. Підкресліть сполуки слів, у яких можливий трансформаційний аналіз.

Будинок ветеранів, добування вугілля, набережна Дніпра, переклад тексту, провіювання зерна.

4. Складіть таблицю відповідно до зазначених рубрик. Охарактеризуйте гіпотези походження мов (за М. Кочерганом).

1. *Назва гіпотези походження мов.*

2. *Автори та прихильники гіпотези.*

3. *Сутність гіпотези.*

5. Розподіліть наведені нижче мови на сім'ї та групи відповідно до генеалогічної класифікації мов. Укажіть, які з них є державними і де.

а) *курдська, бенгалі, молдовська, маорі, в'єтнамська, киргизька, фінська, португальська, марійська, калмицька, майя, ескимоська, аварська, угорська, ірландська, баскська, санскрит, українська, туркменська;*

б) *мордовська, чеська, вірменська, іспанська, узбецька, татарська, англійська, російська, чукотська, ідиш, таджицька, албанська, половецька;*

в) *арабська, турецька, німецька, карельська, шотландська, китайська, вірменська, білоруська, польська, македонська.*

6. Доберіть до функцій мови слова-синоніми.

Комунікативна функція, пізнавальна функція, інформаційна функція, емоційна функція, номінативна функція, експресивна

функція, когнітивна функція, естетична функція, прагматична функція, контактновстановлююча функція.

Довідка: *репрезентативна, гносеологічна, спілкувальна, акумулятивна, емотивна, волюнтативна, фатична, естетична, апелятивна, називна, мислетвірна, виражальна, художня.*

7. На прикладах знаків %, №, п, ,, ” довести, що мова – знакова система.

8. Чи можна вважати запропоноване речення знаковою системою? Обґрунтуйте відповідь.

Можна все на світі вибирати, сину, Вибрати не можна тільки Батьківщину (В. Симоненко).

9. Поясніть синхронійний і діахронійний аспекти вивчення мови на прикладах сучасних українських форм: *кінь – коня, сон – сну.*

10. Розділіть речення на такти.

Не знаю я, що буде після нас, в які природа убереться шати... (Л. Костенко).

11. Поділіть слова на склади. Охарактеризуйте кожен склад (відкритий – закритий; прикритий – неприкритий; наголошений – ненаголошений).

Правда, голубка, Україна, орфографічний, місто, економний, міністерство.

12. Користуючись словником, поставте наголос у словах. Перевірте, чи зміщується наголос при зміні слова? Чи можливі варіанти наголошення?

Український, алфавіт, кілометр, листопад, читання, ознака, центнер, договір, зернятко, весняний, вимова, олень, квартал, визнання, ведмедця.

13. Доберіть 5 слів з дублетним наголосом і 5 слів , у яких наголос виконує смислорозрізнявальну функцію.

14. Прочитайте речення, логічно наголошуючи виділені слова.
Як змінюється зміст речення?

Мені прийшов лист з України.

*Мені **прийшов** лист з України.*

*Мені прийшов **лист** з України.*

*Мені прийшов лист з **України**.*

15. Прочитайте текст, дотримуючись основних компонентів інтонації. Розкрийте змість кожного компонента інтонації.

В піснях закладено всіх наших предків код,

Вони – наріжний камінь України,

Як зникне пісня й слово, то й народ

Такий талановитий – теж загине (І. Світличний).

16. За поданою характеристикою звуків відгадайте заковані слова :

1) а) приголосний, сонорний, зімкнено-прохідний, передньоязиковий, дрижачий;

б) голосний, ненаголошений, лабіалізований, заднього ряду середнього підняття;

в) приголосний, твердий, дзвінкий, шумний, проривний;

г) голосний, наголошений, нелабіалізований, переднього ряду високого підняття;

д) приголосний, сонорний, носовий, передньоязиковий;

е) голосний, ненаголошений, нелабіалізований, заднього ряду високого підняття.

2) а) голосний, ненаголошений, нелабіалізований, переднього ряду високого підняття;

б) приголосний, сонорний, зімкнений, нововий, губний;

в) приголосний, сонорний, середньоязиковий, щілинний;

г) голосний, наголошений, нелабіалізований, заднього ряду низького підняття.

17. Охарактеризуйте кожен звук у словах *джміль, агрус, кохання*.

18. З наведених слів випишіть сонорні й шумні приголосні. Які приголосні не протиставляються (не є парними)?

Укр. *крайній, фінансовий, шука, циклон, любов.*

Рос. *жизнь, забота, лестница, милый, елка.*

19. Визначте кількість букв і звуків в українських і російських словах.

Укр. *історія, узлісся, сміється, щирість, джерельний.*

Рос. *полет, ящик, любовь, съёмка, павильон.*

20. Наведіть приклади слів українською й російською мовами (по 7 слів), у яких **я, ю, є** позначають 2 звуки (окрім слів, які починаються із цих букв). Запишіть по три слова фонетичною транскрипцією.

21. Поясніть фонетичні процеси, які відбулися у словах.

Піч – печі, водити – воджу, хлопець – хлопця, чорнило, шостий.

22. Підкресліть слова, у яких відбулася асиміляція за дзвінкістю.

Кігті, скинути, вокзал, просьба, анекдот, списати, з саду, натхнення

23. Як можна пояснити появу в розмовному мовленні просторічних форм?

Лаболаторія замість лабораторія; ланпа замість лампа; асвальт – асфальт; канпот – компот; продухти – продукти.

Підкресліть слова, у яких відбулося явище протези.

Імла, вода, краса, вогонь, гострий, град, іржа, Ганна, сніг.

24. Поясніть, які фонетичні явища відбулися в словах: *пісня, Яковович, павутиння, орденоносець, масний, гамазин, Хома, дужчий, цвіт, на дощі, рушниця.*

25. Запишіть українські й російські слова фонетичною транскрипцією.

Укр. *знається, увійти, бринять, віддзеркалення.*

Рос. *травка, счастливый, конечно, сегодня.*

26. У словах (укр.) *ходить, ходьба, весілля*; (рос.) *молоко, рожь, шишь* проаналізуйте звуки й морфеми. Чим різняться звук і морфема?

27. Визначте диференційні ознаки фонем.

Укр. *жити – пити; злива – слива; знати – зняти.*

Рос. *кон – конь; жил – шил; вар – дар.*

28. Визначте сильну і слабку позиції фонем в українській і російській мовах.

Укр. *крига – крижана; промінь – проміння; любов – любові; червень; риба – рибак.*

Рос. *расписка, голубка, молодой, лес – лесной, голова – головы.*

29. Визначте спільні ознаки наведеного кореляційного ряду. Якою ознакою різняться кожна з пар?

Мимохідь – мимохіть, перелаз – перелазь, шар – жар, ніжка – нозі, гуля – гуля.

30. Визначте та охарактеризуйте комбінаторні зміни звуків.

Укр. *чесний, світ, у книжці, нігті, отже, лягти.*

Рос. *нрав, знаменосец, тюбик, отдых, просьба, сыграсть, морфонология.*

31. Користуючись словником іншомовних слів, визначте, з якої мови запозичені слова, і поясніть, які фонетичні явища відбулися при запозиченні.

Долар, бульйон, Австрія, Аврора, клієнт, пейзаж.

32. Які види графічного письма представлено в наведених нижче записах? У чому ви вбачаєте переваги й недоліки кожного з цих видів?

Один, два, три;

1, 2, 3;

*I, II, III;
one, two, three;
jeden, dwa, trzy.*

33. Визначте принципи української й російської орфографії.

Укр. *тонна, на дощі, у день – у день, ризький, студентство, Віра – віра.*

Рос. *разрастись, шажок, гриб, кров, Надежда – надежда, сбрить, ночь, твоего.*

34. Запишіть в алфавітному порядку прізвища українською мовою.

Снегирев, Жихарев, Афанасьев, Песков, Чебышев, Зверев, Радищев, Лесков, Донской, Елкин, Аракчеев, Гордеев, Юрьев, Гнедич, Лесовец.

35. У поданих реченнях визначити кількість слів і лексем.

Два та два – чотири.

Зеленеє жито, зелене, хорошії гості у мене.

Він часто переїжджав з місця на місце.

36. Визначте денотативне й конотативне значення слів.

Ніс, шинель, рученька, живіт, пузо, говорити, патякати, деканша, дитина, дитятко.

37. Розподіліть слова за колонками: а) однозначні слова; б) багатозначні слова.

Стіл, сніг, скарга, поле, ґрунт, край, весело, кран, земля, школяр, лінія, березень, голова, галушки, стіна.

38. Підкресліть власне українську лексику.

Бібліотека, хурделиця, майстер, чоботи, мережка, касир, чарка, лелека, режим, будинок, гудзик, учитель.

39. Розподіліть слова за колонками: а) багатозначні слова; б) омоніми.

Склад, стан, учень, час, метр, гучний, пара, радіус, прикметник, моторний, клоун, гребінь, змія.

40. Випишіть з тлумачного й енциклопедичного словників визначення слів /понять : *вода, сіль, голова*. Чи збігаються терміни слово і поняття?

41. Визначте метафоричне й метонімічне перенесення.

Ходити в золоті, солодкі сни, морська капуста, законспектувати О. Селіванову, порожня голова, поважаю його сивину, хвіст комети, приїхав президент, Україна подбас.

42. Утворіть синонімічні ряди.

Укр. *задоволення, сміятися, простий.*

Рос. *щедрый, тонкость, ругать.*

43. Доберіть синоніми до поданих слів. Запишіть синонімічний ряд трьох слів іноземною мовою, яку ви вивчаєте.

Любов, родина, вірний, колір, заметіль, господар.

44. Складіть речення з парами міжмовних омонімів.

Весілля – весельє; гостинець – гостинец; дружина – дружина; рація – рация, чоловік – человек.

45. Позначте повні омоніми, часткові омоніми (омофони, омографи, омоформи).

Кадри, ключ, брати – брати, по три – потри, віз пасажира – покласти на віз, міна, бони – бонни, дорога – дорога, руда (корисні копалини) – руда (колір) кішка, кома, бар.

46. Підкресліть антоніми, яким властива семантична градація.

Молодий – старий, верх – низ, чоловік – жінка, великий – маленький, день – ніч, дрібний – великий, шкідливий – корисний, друг – недруг.

47. Доберіть антонімічну пару.

Жартома, знаходити, разом, під, дочка, будні, красивий, широко, бадьорий, ворожнеча, хвалити, тривожний, загарбник.

48. Наведіть приклади прислів'їв і приказок (8 речень), у яких є антоніми. Визначте їхній тип. Перекладіть антоніми іноземною мовою, яку ви вивчаєте. Чи повністю збігаються їхні значення?

Зразок: *Сміх крізь сльози.*

49. Утворіть контрадикторні антоніми.

Високий, широкий, красивий, багатий, дешевий, свіжий.

50. Користуючись словниками, поясніть значення слів.

Генделік, ровер, мешти, швабрики, круплі, лазиво.

51. До діалектних слів доберіть із довідника слова-синоніми.

Меливо, криївка, коркоші, легінь, втинок, гирити, гайовий, ликати, гаразди, пересердя.

Довідник: *достаток, гнів, лісник, ковтати, обріз, нести, плечі, парубок, борошно, тайник.*

52. Користуючись словником, наведіть приклади слів українською, російською та іноземною мовою, яку ви вивчаєте (по 5 слів), що походять з латинської мови.

53. Підкресліть архаїзми, доберіть до них синоніми.

Словеса, староста, приязнь, всує, живіт, азот, ланіти, князь, лицедій, акорд, вельми, сиріч, ректи, бринза, піїт, глас, перст.

54. Підкресліть слова, які прийшли до нашої мови із церковнослов'янської і старослов'янської мов.

Братство, клас, фініш, гординя, престол, наректи, ударник, соратник, преподобність, молитва, шати, премудрий, Бог, учитель, пошта, влада, гордий, добро.

55. До російських слів старослов'янського походження доберіть українські відповідники. Зробіть висновок про своєрідність фонетичного й морфологічного освоєння лексичних старослов'янців в українській і російській мовах.

Доблесть, пещера, чуждый, благородный, святыня, единство, разум, здравница.

56. Поясніть значення фразеологізмів.

Більмо на оці, скакати в гречку, хоч кілок на голові теши, копилити зубу, горобина ніч, подавати надії, хоч конем грай,

притча во язицях, пускати бісики, до другого пришестья, осине гніздо.

57. До фразеологізмів російською мовою доберіть українські відповідники.

На себя пеняй, кондрашка хватил, шапочное знакомство, остаться ни с чем, свести на нет, любви все возрасты покорны, на вкус и цвет товарища нет, краеугольный камень, ни к селу, ни к городу, Федот, да не тот.

58. Доберіть до слів антонімічні фразеологізми.

Працювати, досвідчений, розумний, уночі, недавно, щедрий, високий, чистий, близько.

Зразок: Тікати – рвати кігті. Помітити що-небудь – роззути очі.

59. Доберіть із довідки слова або вислови, які є синонімічними до запропонованих слів.

Рило, виродок, плішивий, тегнути, набивати пельку, піжсон, дохлятина, прокляття, дерун.

Довідка: хабарник, потвора, анафема, лисий, падаль, обличчя, модник, віддати Богу душу, їсти, кирпата свинка, прислужник.

60. Поясніть, чим зумовлено джерело виникнення фразеологізмів.

Бути чи не бути; не святі горшки ліплять; відділити зерно від полову; забити останній цвях; з хворої голови на здорову; коні не винні; брати в шори; альфа і омега.

61. Простежте, як побудовані різні словникові статті (не менше трьох, укажіть бібліографічні дані словників), що пояснюють значення слів *гривня, кобзар, мережка*.

62. Визначте, які лексичні і граматичні значення мають повнозначні слова, якими засобами виражені граматичні значення.

Він був як полум'я. Свої слова –

*Легкі, як небо, сині, наче квіти,
Що ними тільки правду говорити,—
Він в наші душі спрагли наливав.*

Л. Кисельов.

Зразок: *Він* – лексичне значення: вказує на особу; граматичне значення: називний відмінок у формі III особи однини.

63. Визначте, які спільні граматичні значення властиві кожній групі слів, як вони виражені.

Укр.: а) *носив, казав, чекала, виглядало;*

б) *учителька, картина, троянда, стіна;*

в) *досконалий, більш самостійний, менш зрозумілий, менш переконливо;*

г) *краєм, озером, весною, площею.*

Рос.: а) *пустынного, его, пятерых, смотрящего;*

б) *в море, на берегу, в лесу, на яблоне;*

в) *нога, рука, писала, большая, выдающаяся.*

64. Визначте в поданих словах морфеми. Із скількох морфем складається кожне слово?

Учитися, учитель; задум, задуматися, задуманий; мужній, мужність; спати, заснути; по-приятельськи, приятель.

65. У поданих словах виділіть основу й закінчення. Підкресліть слова з похідною основою.

Узлісся, взуватися, весело, бджоляр, сім'я, нехтуючи, життєвий, читають, ніч.

66. Визначте словотвірну будову слів.

Плавець, захід, держмито, омріяний, нездійснений, шістсот, рудобородий, перукарня „Юліана”, горицвіт.

67. Ознайомтесь із поезією Д. Білоуса „Злитки золоті”. Чи доречне порівняння частин мови із золотими злитками? Чи змогли б ви скласти конкуренцію авторові?

68. До однієї чи різних частин мови належать подані слова?
Мотивуйте свою відповідь.

Щедрий, щедрувати, щедро, щедрість.

69. Визначте належність слів до частин мови.

*Мене ізмалку люблять всі дерева,
і розуміє бузиновий Пан,
чому верба, від крапель кришталева,
мені сказала „Здрастуй!” – крізь туман.
Чому ліси чекають мене знову,
на щит піднявши сонце і зорю.
Я їх люблю, я знаю їхню мову.
Я з ними теж мовчанням говорю.*

Л. Костенко.

70. Назвіть російські й англійські відповідники назв частин мови. Наведіть приклади кожної частини мови.

71. Прочитайте текст. Підкресліть службові частини мови. Охарактеризуйте їх.

Добрі друзі – як повітря чи вода. Коли вони поруч, ми сприймаємо їх як належне, часто навіть не помічаємо. Ну є то й є. Від них можна відмахнутись – мовляв, не зараз, не на часі, потім. Про них можна ненароком забути, схаменутись і відразу заспокоїтись – бо де ж вони дінуться? І тільки тоді, як друзі раптом зникають, стає дуже боляче.

Життя чомусь влаштоване так, що завжди хтось один жертвує чимось заради іншого. І не завжди той, заради кого жертвуєш, це оцінює (За Д. Бату).

72. Визначте, до якої частини мови належать виділені слова. Відповідь обґрунтуйте.

***Чи** можна уявити людину, яка поєднує в собі науковий інститут, бібліотеку та архів одночасно? (О. Соловей).*

*А тепер питаю вас востаннє, **чи** хочете залишитися зі мною, **чи** йти геть (Б. Лепкий).*

Виноград любить, щоб коло нього ходили
(М. Коцюбинський).

Марійка накреслила на папері коло, а в середині дві літери
(К. Крюк).

Що б не робив і як би не блукав, - завжди мети доходить
Ярослав (І. Кошелівець).

Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя...
(Т. Шевченко).

Тож як мудрості доходить, - хочеться і жити, і жити
(П. Тичина).

Народна пісня – то ж вона Усій землі окраса
(М. Рильський).

73. Визначте, які з наведених поєднань слів не є словосполученнями. Поясніть, чому.

Повернутися з відрядження, дівчина-студентка, дорога до храму, бути гуманним, студенти першого курсу, голосно сміятися, щось знайоме, батьки і діти, мати з батьком, психолого-педагогічний інститут.

74. Перекладіть українською мовою. Порівняйте структурно-граматичні ознаки в обох мовах.

По случаю праздника, к вашим услугам, в двух словах, по личному вопросу, благодарить вас, по служебным делам, билет по заказу, в шесть часов, по зову сердца, плыть по течению, в любой день, в ночной тиши, отдавать предпочтение.

75. Від поданих слів утворіть словосполучення способом повного й неповного узгодження.

Радість, Старобільськ, народ, земля, день.

76. Випишіть об'єктні словосполучення.

Книга написана, конспект студента, вишивати гладдю, синє небо, зауваження викладача, співати голосно, переклад тексту, у кінці серпня, велика перевага, директор школи.

77. Доберіть до головних слів залежні. Визначте тип підрядного зв'язку.

Майстер, виробництво, підготувати, зняти, послуга, школа, знайшов, щирий.

78. Поясніть різницю між словосполученнями.

Державний гімн – гімн держави; машинне відділення – відділення для машин; українська мова – мова України; радісна зустріч – радісно зустріти; швидка їзда – їхати швидко; збирати врожай – зібраний врожай.

79. Утворіть словосполучення, у яких наведені слова виступали б то головним, то залежним компонентом. Визначте їхні типи за морфологічним вираженням та за граматичним значенням.

Вірний, далеко, мрія, повернутися, життя.

80. Утворіть по три словосполучення, які складаються з двох іменників; прикметника з іменником; дієслова з прикметником; дієслова з прислівником.

81. Відредагуйте словосполучення.

Дякую Вас – дякую Вам; при виконанні завдання; нестерпна біль; навчатися мові; пам'ятник Лесі Українки; велике спасибі; зрадити друзів; в залежності від погоди; узяти себе в руки; відвідати п'єсу.

82. Підкресліть граматичну основу. Вкажіть вид речення (просте чи складне, односкладне чи двоскладне, поширене чи непоширене; якщо речення складне, то яке: складносурядне, складнопідрядне, безсполучникове складне речення, речення з різними типами зв'язку).

*Я пам'ятаю вчительку мою,
просту і скромну, і завжди спокійну (В. Сосюра).*

*Життя – це ріка, у якій попутно й навально тече
минушина й теперішність, добро і зло, правда і кривда
(Р. Федорів).*

Мово рідна, слово рідне,

*Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має! (С. Воробкевич).
Жде спрагла земля плодотворної зливи,
І вітер над нею гуляє бурхливий (І. Франко).
Минають роки і віки,
Усе спливає хвилями ріки,
Й життя нові нам ставить теореми (Б. Тен).
Спасибі, що мені відкрили очі
На невмирущу душу материнську,
Без котрої збіднів би цілий світ (О. Підсуха).
Серце чисте слівця –
То ранкової відблиск роси (О. Ющенко).
Не жди ніколи слушної пори –
Твоя мовчанка може стать ганьбою! (Д. Павличко).*

83. Прокоментуйте речення, у яких основними ознаками є модальність.

*Під вербами вода була наче зеленаста (М. Коцюбинський).
Тільки той ненависті не знає, хто цілий вік нікого не любив!
(Леся Українка).*

*Навряд чи десь по інших країнах співають так гарно
й голосно, як у нас на Україні (О. Довженко).*

*Яка широчінь! Яка далеч! Який широкий небокрай над
землею (І. Нечуй-Левицький).*

*Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була
своя... (Т. Шевченко).*

*Життя, кажуть, прожити – не поле перейти (Панас
Мирний).*

*Здається, ти й позаторік тут був та пакості робив?
(Л. Глібов).*

84. Дайте характеристику реченням тексту: а) за метою висловлювання;
б) за будовою; в) за наявністю другорядних членів;
г) за повнотою структури; д) за структурою предикативного центру:

Музика дощу – на асфальті ноти,

Лагідний мотив смутку чи жалю,

У мені звучить вдома й на роботі

Музикою час, бо тебе люблю.

Парасолька світ впевнено обмежить.

Що до того нам, що з небес – вода?

Мрії у душі, мов казкові вежі,

І з тобою я завжди молода (Г. Коваль).

85. Серед запропонованих імен людей знайдіть тезок, згрупуйте їх, визначте, якій мові належить кожне ім'я:

Йосип, Янош, Мері, Ярема, Юлія, Фома, Хосе, Маріель, Хоакіно, Жозе, Джулія, Іван, Яков, Міа, Хома, Уляна, Ієремія, Том, Марі, Джон, Джеррі, Хуан, Джек, Іоанн, Йоган, Якоб, Жулі, Марія, Ян, Жак, Жерар, Джозеф, Вано, Жан, Мір'ям.

БЛОК ЗАПИТАНЬ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Варіант 1

1. Зв'язок лінгвістики з іншими науками.
2. Принципи класифікації приголосних звуків.

Варіант 2

1. Об'єкт та предмет дослідження мовознавства.
2. Граматика як розділ мовознавства.

Варіант 3

1. Методи дослідження мови.
2. Позиції фонем: сильна і слабка.

Варіант 4

1. Функції мови як суспільного явища.
2. Різниця між звуком, фонемою й буквою.

Варіант 5

1. Принципи розрізнення повнозначних і неповнозначних частин мови.
2. Проілюструйте конкретними прикладами явища асиміляції.

Варіант 6

1. Мова як універсальна знакова система.
2. Назвіть і охарактеризуйте кілька тлумачних словників.

Варіант 7

1. Алфавіти. Їхнє походження та історія функціонування.
2. Схарактеризуйте східну підгрупу слов'янських мов.

Варіант 8

1. Історія письма, причини його виникнення.
2. Західна підгрупа слов'янських мов.

Варіант 9

1. Типологічна класифікація мов.
2. Проілюструйте конкретними прикладами позиційні зміни звуків.

Варіант 10

1. Фонологічний аспект вивчення звуків мови.
2. Типи наголосу.

Варіант 11

1. Фізико-акустичний та анатоμο-фізіологічний аспекти вивчення звуків.
2. Генеалогічна класифікація мов.

Варіант 12

1. Предмет орфографії. Принципи орфографії.
2. Основні методи дослідження мови.

Варіант 13

1. Предмет вивчення лексикології. Поняття про лексему.
2. Назвіть кілька випадків зміни морфемної будови слова.

Варіант 14

1. Шляхи збагачення лексики мови.
2. Предмет морфеміки.

Варіант 15

1. Фразеологізми. Класифікація фразеологізмів.
2. Назвіть типи лінгвістичних словників.

Варіант 16

1. Основні способи словотворення.
2. Класифікація голосних звуків.

Варіант 17

1. Одиниці членування мовного потоку.
2. Проілюструйте явища нейтралізації фонем у мовному потоці.

Варіант 18

1. Енциклопедичні словники.
2. Лексика щодо вжитку.

Варіант 19

1. Явище кореляції. Назвіть кілька корелятивних назв чи рядів.
2. Основні методи вивчення мови.

Варіант 20

1. Роль мови у житті суспільства.
2. Назвіть групи індоевропейської сім'ї мов.

Варіант 21

1. Способи словотворення.
2. Наведіть приклади протези.

Варіант 22

1. Предмет морфології.
2. Явище пуризму.

Варіант 23

1. Предмет етимології.
2. Архаїзми й історизми та їхня роль у художньому творі.

Варіант 24

1. Різновиди морфолого-синтаксичного способу словотворення.
2. Державні мови Швейцарії.

Варіант 25

1. Мовна ситуація в Україні.
2. Граматичні ознаки речення. Поясніть, що таке предикативність.

Варіант 26

1. Речення як одиниця синтаксичного рівня.
2. Наведіть приклади метатеми.

Варіант 27

1. Предмет дериватології (словотвору).
2. Схарактеризуйте мови, що функціонують на території України.

Варіант 28

1. Кореневі (ізолюючі) мови.
2. Основні синтетичні способи вираження граматичних значень.

Варіант 29

1. Характеристика мовного знака
2. Поняття про синхронію й діахронію.

Варіант 30

1. Внутрішні закони розвитку мови.
2. Відмінність терміна „слово” від терміна „лексема”.

МІНІСЛОВНИК МОВОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ

Абревіація (від лат. *abbreviatio* – скорочення) – морфологічний спосіб творення слів шляхом поєднання скорочених основ (*спецкор* – спеціальний кореспондент) або скорочення основ і цілого слова (*оргкомітет* – організаційний комітет).

Адвербіалізація (від лат. *adverbium* – прислівник) – вид морфолого-синтаксичного словотворення (конверсії), що полягає в переході у прислівник інших частин мови (*додому, страх* (у значенні „дуже”, *уповні*).

Ад’єктивізація (від лат. *adjectivum* – прикметник) – вид морфолого-синтаксичного словотворення, що полягає в переході слів з інших частин мови в прикметник (*співучий, печений* (хліб), *вихована* (людина) – *чемна*).

Акомодація (від лат. *accommodation* – пристосування) – взаємоприспосовування в мовному потоці сусідніх звуків різного порядку (голосних до приголосних, приголосних до голосних) : [*к’ілок,*] [*р’асно*].

Адстрат не засвідчує поглинання однієї мови іншою, тобто означає таке контактування мов, що не призводить до етнічної асиміляції. Термін уперше вжив італійський лінгвіст М. Бартолі в розвідці „Субстрат, суперстрат, адстрат” (1939).

Акцент (лат. *accentus* – наголос) – 1) виділення одного складу слова за допомогою артикуляційних засобів, властивих мові; 2) діакритичний знак, за допомогою якого на письмі позначають наголос; 3) особливості вимови окремої людини, зумовлені артикуляційною базою рідної мови, що зберігаються під час спілкування нерідною мовою.

Алітерація (від лат. *ad* – до і *littera* – буква) стилістичний прийом, що полягає в повторенні однакових або схожих за звучанням приголосних у суміжних або близькорозташованих у тексті словах для підсилення

інтонаційної виразності, звучності й музичності : *На восьме літо у неділю, Неначе ляля в льолі білій, Святес сонечко зійшло...* (Т. Шевченко).

Аломорф (від гр. *allos* – інший і *morphe* – вид, форма) – позиційний різновид того ж самого морфа, напр.: *друг / дружба, носити / нести*.

Алюзія (лат. *allusion* – натяк, жарт) – стилістична фігура, що містить указівку, аналогію чи натяк на певний історичний, міфологічний, літературний, політичний або ж побутовий факт, закріплений у текстовій культурі або в розмовному мовленні: *Ганнібалова клятва, Архімедів важіль, вічний революціонер*.

Алофон (від гр. *allos* – інший і *phone* – звук) – варіант фонем, її конкретний вияв у мовному потоці.

Анафора (від гр. *anaphero* – піднесення) – 1) єдинопочаток; 2) одна з риторичних фігур; 3) уживаний на початку віршованих рядків звуковий, лексичний повтор чи повторення протягом цілого твору або його частини стилістичних, строфічних структур: *Тобі одній, намріяна царівно, Тобі одній дзвенять мої пісні, Тобі одній в моєму храмі дивно Пливають молитви і горять огні* (М. Рильський).

Андронім (від гр. *andros* – чоловік і *onoma* – ім'я, назва) – вид антропоніма, іменування жінки за іменем, прізвищем чи прізвиською чоловіка (*Кайдаш – Кайдашиха, Чурай – Чураївна*).

Антиномія – беззмістовна, пуста балаканина. Розводити антимонії – вести беззмістовну, непотрібну розмову.

Антитеза (від гр. *antithesis* – протиставлення) – стилістична фігура, побудована на підкресленому протиставленні протилежних явищ, понять, думок, почуттів, образів: *Я мовчу – вона рида. Плачу я – вона мовчить* (В. Сосюра).

Антоніми (від гр. *anti* – проти й *onoma* – ім'я) – одиниці мови, що позначають протилежні, але співвідносні одне з одним поняття (*день – ніч, мокрий - сухий*).

Антропоніми (від гр. *antropos* – людина й *onoma* – ім'я, назва) – власна назва : особове ім'я, ім'я по батькові, прізвище, прізвисько, псевдонім (*Ганна, Степан, Леся Українка*). Розділ ономастики, що вивчає антропоніми, називається **антропонімікою**.

Арго (фр. *argot* – жаргон) – один із соціальних діалектів, особлива мова певної відокремленої професійної чи соціальної групи (*кімарити* – спати, *троїти* - їсти).

Ареальна лінгвістика – розділ етнолінгвістики, який вивчає явища народної мови і традиційної матеріальної та духовної культур з погляду географії їхнього поширення.

Архаїзми – слова, які вийшли з активного вжитку й мають сучасний синонімічний аналог (*чоло – лоб, перст - палець*).

Асиміляція (лат. *assimilation* – уподібнення) – уподібнення (приспосовування) в мовному потоці звуків одного порядку (голосних до голосних, приголосних до приголосних).

Асонанс (лат. *assonare* – співзвучати) – повторення однакових голосних звуків у рядку або строфі, що надає віршованій мові милозвучності, підсилює її музичність: *Сонце гріє, вітер віє...*

Аспірати – приголосні звуки, що вимовляються з легким гортанним придихом, утворюваним унаслідок проходження видихуваного повітря крізь звужену голосову щілину.

Африкати (лат. *affricate* – притерти, від *fricare* – терти) – складні приголосні, які утворюються в результаті поєднання приголосного змичного з приголосним щілинним того самого місця творення: [ц], [ц'], [ч], [ч'], [дз].[дз'], [дж], [дж'].

Безафіксне словотворення – спосіб творення нових слів шляхом усічення твірної основи (*напис – написати, синь – синій*).

Білінгвізм або двомовність – у мовознавстві явище володіння двома мовами як рідними.

Валентність (від лат. *valentia* – сила) – здатність слова визначати кількість і якість приєднаних до нього слів. Словоформи валентних дієслів ще називають **аквантами**.

Варіанти фонем – це звучання сигніфікативно слабких позицій, які, зазвичай, невластиві цій фонемі, напр.: фонема *к* у слові *анекдот* [анек|дот].

Варіації фонем – це індивідуальна, територіальна й позиційна видозміна фонем, яка не впливає на зміст, і зберігає всі диференційні ознаки своєї фонем, напр.: тембр, діалектні особливості творення окремих звуків.

Вербалізація (від лат. *verbum* – дієслово) – перехід слів з інших частин мови в дієслово (*цить, геть, тьху*).

Внутрішня флексія – морфологічна зміна кореня в індоєвропейських мовах, пов'язана з історичними чергуваннями (*несу – ношу, везу – возжу*).

Вокалізм (лат. *vocalis* – голосний) – система голосних фонем певної мови з усіма їхніми рисами, які виявляються у процесі артикуляції в мовленні. При вимові голосних (вокальних) звуків органи вимовляння не утворюють жодних перешкод, тому ці звуки артикулюються за участю одного лише голосу.

Гаплогія – накладання двох однакових складів під час словотворення (*мінерал + логія – мінералогія – мінералогія*).

Генеалогічна класифікація мов (від гр. *genealogicos* – родовідний) – класифікація мов за їхнім походженням, в основу якої покладено принцип спорідненості.

Гіперонім – слово з ширшим значенням, яке виражає загальне, родове поняття, назва класу (множини) предметів (властивостей, ознак).

Гіперонім (у лінгвістиці) – поняття, у ставленні до інших понять виражає загальнішу сутність. Відносно деякої множини

об'єктів гіперонімує поняття, що відображає надмножини до вихідного.

Гідронім (гр. *udor* – вода, *опота* – ім'я, назва) – вид топоніма, власна назва будь-якої водойми – океану, річки, озера, ставка тощо: *Дунай, Тихий океан, Донець*.

Гідроніміка – розділ топоніміки, що вивчає назви природних водоймищ – річок, озер, морів, океанів, боліт, джерел, а також рукотворних – водяних споруд, зрошувальних систем, каналів, колодязів, криниць тощо.

Гіпонім – слово з вужчим значенням, яке називає предмет (властивість, ознаку) як елемент класу (множини).

Гіперо-гіпонімія близька до синонімії. Її називають **квазісинонімією**, але на відміну від синонімії, яка допускає двосторонню заміну в тексті, у гіперо-гіпонімії можлива тільки одностороння заміна – заміна гіпоніма на гіперонім. Наприклад: *Він знайшов підберезовики. – Він знайшов гриби*. Протилежна заміна тут неможлива, оскільки гриби можуть бути не тільки підберезовиками.

Гіпотаксис, або підпорядкування (від гр. *hipo* – під, знизу і *taxis* – розташування) – синтаксичний зв'язок підпорядкування одного компонента (повнозначного слова, сполучення слів) іншому в словосполученні чи реченні (зв'язок узгодження, керування, прилягання).

Глаголиця (від ст.-слов. *глаголь* – слово, *глаголити* – говорити) – одна найдавніших систем слов'янського письма. Уважають, що її створив близько 863 р. слов'янський просвітитель Кирило для потреб першої слов'янської літературної мови – старослов'янської мови.

Говірка – найменша одиниця територіальної диференціації діалектної мови.

Голос – звуковий потік, що утворився в гортані внаслідок коливання голосових зв'язок під час проходження через них повітряного струменя.

Градація (лат. *gradation* – підвищення) – стилістична фігура, що ґрунтується на розташуванні слів або висловів з поступовим наростанням чи спаданням їхніх семантичних та емоційно-експресивних якостей: *Місто, премісто, прамісто моє!* (Л. Костенко).

ГраMATика (гр. *grammatika*, від *gramma* – літера, написання) – 1. Будова мови, тобто система морфологічних одиниць, категорій і форм, синтаксичних одиниць і категорій, морфем, словотвірних одиниць і способів словотворення. 2. Розділ мовознавства, що вивчає граматичну будову мови. ГраMATика як будова мови – складна організація, сукупність підсистем, якими є морфологія, синтаксис. Традиційно до морфології зараховують морфеміку і словотвір.

ГраMATична категорія – єдність двох або більше однорідних граматичних явищ, протиставлених одне одному за значенням і засобами вираження.

ГраMATична форма – це засоби вираження граматичних значень матеріально вираженими одиницями мови (морфемами, наголосом, чергуванням звуків, суплетивними формами, службовими словами) або їхньою значущою відсутністю.

ГраMATичне значення – додаткове абстрактне значення, яке супроводить лексичне значення слова й виражає різні його відношення до інших одиниць мови за допомогою граматичної форми.

Грамема – термін використовується для позначення граматичних значень як компонентів граматичної категорії. Був уведений американськими лінгвістами, які започаткували напрям дескриптивізму – витоку психолінгвістики.

Графіка (від гр. *grapho* – пишу, креслю, маюю) – сукупність усіх засобів певної писемності, сукупність накреслень, якими жива мова передається на письмі; літери алфавіту, апостроф, знак наголосу, розділові знаки.

Графіті (від італ. *graffiti* – видряпані, від гр. *graphein* – писати, малювати) – напис, малюнок, зроблений на стіні будівлі чи іншій вертикальній поверхні.

Двомовність, білінгвізм (від лат. *bilingua* – подвійна мова) – практика індивідуального або колективного використання двох мов у межах однієї державної чи соціальної спільноти.

Декореляція (від лат. *de...* – префікс із значенням віддалення, припинення, скасування, усунення і *correlation* – співвідношення) – 1. Зміна характеру або значення морфем при збереженні їхньої кількості й послідовності; основна причина декореляції – втрата мовою вихідних базових слів для новоутворених.

Деназалізація – втрата носової артикуляції, перехід носового в ротовий.

Денотат (від лат. *denotatum* – позначуване) – позначуваний предмет. У лінгвістиці цим терміном, зазвичай, позначають одиничний предмет, на відміну від референта, який називає клас предметів.

Деривація (від лат. *derivation* – відведення, відхилення) – творення похідних слів від слова-основи. Те саме, що словотвір.

Детермінант – це самостійний семантичний поширювач речення, наявність якого зумовлюється комунікативними потребами висловлення.

Дивергенція – фонетичний процес, що полягає в розщепленні одного звука на два різних. В одній позиції звук може залишатися, а в іншій – перейти в інший звук. Так, наприклад,

звуки [o] [e] в українській мові у відкритому складі збереглися, а в закритому – перейшли в [i]: *вола – віл, семи – сім*.

Диглосія, двомовність – одночасне існування в суспільстві двох мов або двох різних форм однієї мови, застосовуваних у різних функціональних сферах.

Дикція (від лат. *diction* – вимова) – правильна, чітка, виразна вимова звуків, важлива складова культури мовлення.

Дисиміляція (від лат. *dissimilation* < *dissimilis* – несхожий) – заміна у слові одного з двох однакових або схожих звуків іншим, менш подібним (наприклад, „*рицар*” – „*лицар*”).

Дистрибуція (англ. *distribution* – розподіл, розповсюдження) – сукупність усіх оточень, у яких може перебувати мовна одиниця, на відміну від оточень, у яких вона не може зустрічатися.

Дифтонг (від гр. *dis* – подвійний і *phthongos* – голос, звук) – особливий тип звука, який є сполученням двох голосних, що утворюють разом один склад. Дифтонги існують у словацькій, чеській, німецькій, англійській, італійській, французькій, іспанській, китайській та багатьох інших мовах, а також у деяких діалектах української мови. Наприклад, дифтонг /ie/ є рефлексом давніх голосних *ě та *ê(ǫ): [*papier*] – „папір”.

Дифузія – взаємопроникнення морфем, заміщення однієї морфеми іншою.

Діакритичні знаки (від гр. *diakritikos* – розрізняльний) – надрядкові, підрядкові чи середньорядкові позначки, які показують, що певну букву треба читати інакше, ніж ту саму букву, але без діакритичного знака, або з іншим діакритичним знаком. В українській мові діакритичними знаками відрізняються літери **і** та **ї**, **и** та **й**.

Діалект (гр. *dialektos* – наріччя, говір) – різновид загальнонародної мови, який є засобом спілкування людей, об’єднаних спільною територією.

Діалектизм – елемент загальнонародної мови, що має виражену діалектну віднесеність.

Діалектологія – спеціальна галузь мовознавства, що вивчає діалектну мову, історію формування мовно-територіальних утворень й окремих мовних явищ.

Діахронія – умовно вертикальний зріз мови, при якому об'єктом лінгвістичного аналізу стає історичний розвиток мови.

Дієреза, викидка (гр. *diairesis* – розділення) – утрата звука чи складу в мовленнєвому потоці (*радість – радісний, проїзд – проїзний*).

Евфемізм (від гр. *euphemia* і *phemi* – говорю) – слово або вислів, що вживається для непрямого, зокрема пом'якшеного, ввічливого позначення певних осіб, предметів, явищ, дій замість їх назви (*говорити неправду* замість *брехати*; *неприємно пахнути* замість *смердіти*).

Екзотизм – слова або вислови іншомовного походження, які називають речі, поняття, властиві життю та культурі якогось народу (українські екзотизми – *чумак, вареники, бандура*).

Еліпсис (гр. *elleipsis* – випущення) – 1) пропуск одного чи кількох членів речення, що легко встановлюються з його загальної структури;

2) стилістична фігура, побудована на пропуску слова чи словосполучення (*Журналістам – свободу слова!*).

Еліптичне речення – неповне речення, у якому випущений член можна встановити із загальної структури

Енантіосемія – розвиток у слові антонімічних значень, їхня поляризація. Інші назви цього явища – енантіонімія, антилогія. Наприклад, *боргувати* – „*брати в борг*”; *честити* – „*шанувати*” і „*лаяти*”.

Енклітика (гр. *enklitike* від *enklino* – схилиюсь) – позбавлене власного наголосу слово, яке стоїть після наголошаного

слова, утворюючи з ним одне фонетичне слово, об'єднане спільним наголосом (*зробив би, ось де*).

Епентеза (гр. *epenthesis* – вставка) – вставлення історично відсутнього звука між двома іншими для полегшення переходу між творенням різних звуків (*навук – наук; робити – роблю*).

Епітет (від гр. *epitheton* – прикладка, прізвисько) – художнє означення або обставина способу дії, які образно змальовують особу, предмет, дію чи явище або виражають емоційне ставлення до них.

Епіфора (гр. *epiphora* – перенесення, повторення) – стилістична фігура, протилежна анафорі, повторення однакових слів, звукових сполучень, строф у великих поетичних творах, фраз – у прозі та драмі. Вживається задля увиразнення художнього мовлення (*Сили дано мені долею, Удачі дано мені долею, І невдача – долею; Все в світі зверхується долею* (М. Гаспаров)).

Есперанто (*esperanto* – „той, що сподівається”) – штучна мова, створена польським лікарем і поліглотом Людвіком Лазарем Заменгофом у 1887 році на основі найпоширеніших європейських мов, інтернаціональної лексики. Граматика є простою й суворо нормалізованою. Есперанто – це одна з найпоширеніших штучних мов у світі.

Етимологія (гр. *etymologia* – істина, вчення) – 1) походження та історія слів і морфем; 2) розділ мовознавства, у якому вивчається походження й історія розвитку слів і морфем.

Етнолінгвістика – розділ мовознавства, який вивчає зв'язок мови з життям народу, з різними сторонами його матеріальної й духовної культури.

Етнонім (від гр. *ethnos* – народ і *onima* – ім'я) – назва етнічної групи людей: племені, племінного союзу, народностей, нації, а також етнографічного угруповання у складі цих одиниць та груп споріднених народів (скіфи, слов'яни, лемки).

Етноніміка (гр. *ethnos* – плем'я, народ і *онута* – ім'я) – розділ мовознавства (ономастики), який вивчає етноніми – назви родів, племен, народів, націй тощо з погляду їхнього походження, ментальності та функціонування.

Жаргон (фр. *jargon* – пташина мова, цвірінкання) – вид соціального діалекту, закріплений за певною віковою, соціальною чи професійною групою людей, для якої він є повсякденним засобом спілкування (*аська, глючити*).

Запозичення – звук, морфема, слово або його окреме значення, фразеологізм, синтаксична конструкція, перенесені з однієї мови в іншу; також сам процес перенесення.

Застарілі слова – слова, які на сучасному етапі розвитку мови вийшли із загального активного вжитку: *брань (битва), буй (хоробрий)*.

Звук – найдрібніша одиниця мовлення, конкретний вияв (варіант) фонем в системі мови.

Звуконаслідування – звуковідтворення, або ономастопея (гр. *onomatopoeia* – творення назв) – звук, імітація реальних явищ; намагання шляхом спеціального підбору та концентрації звуків мови – алітерацій чи асонансів – відтворити звуки, що існують у реальному житті.

Зіставний метод – сукупність прийомів дослідження й опису мови шляхом її порівняння з іншою мовою.

Зіяння, зяяння, гіатус – збіг двох або кількох голосних звуків в одному слові або на межі різних слів: *маестро, Віардо*.

Значення слова – це історично закріплене у свідомості людей співвіднесення слова з певним явищем дійсності, це складна мікросистема, що, зазвичай, має кілька значень на чолі з основним, інтегральним, які разом утворюють семантему.

Зоонізм (від гр. *zoon* – тварина, *онута* – ім'я) – власна назва, кличка тварин.

Зооніміка – наука про зооніми, власні імена тварин, одна з наймолодших областей ономастики. Зооніми – імена різних тварин та птахів – традиційно розглядаються як особлива складова ономастичного простору зі своїми традиціями, які варіюють у значному діапазоні в різних народів і в різні епохи.

Зрощення – виникнення нового слова шляхом лексико-синтаксичного способу словотворення, який полягає в перетворенні часто вживаного словосполучення в одне слово: *добрый день – добридень, спаси Бог – спасибі*.

Ідіолект – сукупність формальних та стилістичних особливостей, властивих мовленню окремого носія певної мови. Термін „ідіолект” було створено аналогічно до терміна „діалект” для позначення індивідуальних варіацій мови на відміну від групових.

Ідіома (від гр. *idioma* – особливість) – неподільне, стійке словосполучення, значення якого не впливає зі значень слів-компонентів: *собаку з’їсти (набути досвіду), горобина ніч (буряна, темна)*.

Ізафет – термін у мовознавстві, що позначає певні типи атрибутивних конструкцій в іранських та тюркських мовах.

Ізогласа – лінія, якою на лінгвістичних картах позначають межі поширення певного мовного явища.

Інверсія – зворотний порядок слів у реченні.

Індивідуальне мовлення – це конкретний акт мовної діяльності з його індивідуальними особливостями у вимові й сприйнятті.

Індукція – метод дослідження, згідно з яким на підставі знання про окреме роблять висновок про загальне.

Інстрат (від лат. *instratum* – внутрішній шар) – позначає тісну та тривалу взаємодію мов, поширених на одній території. При цьому спостерігається, що мови перебувають у нерівноправних стосунках: одна мова виступає як офіційна, друга функціонує

найчастіше на розмовному рівні. В українській мові можна спостерігати польський та російський інстрати.

Інтер'ективація (від лат. *interjection* – вигук) – перехід у вигуки слів з інших частин мови (*горе! Слава Богу! Рятуйте!*).

Інтерлінгвістика – особлива мовознавча дисципліна, яка вивчає міжнародні мови як засіб спілкування в багатомовному світі.

Інтернаціоналізм – іншомовне слово, яке використовується в багатьох мовах, маючи однакове лексичне значення та схожу звукову й морфологічну будову (*штаб, імпічмент, еволюція*).

Інтерференція (від лат. *inter* – між і *ferens* – той, що несе, приносить) –

1) взаємодія мовних систем, зокрема при двомовності, унаслідок чого під впливом рідної мови при використанні іноземної з'являються помилки;

2) при словотворенні чи словозміні – накладання близько-або однозвучних мовних одиниць, найчастіше – морфем.

Інтерфікс (від лат. *inter* – між і *fixus* – прикріплений) – сполучна морфема, яка не виражає у слові ніяких лексичних чи граматичних значень, а лише з'єднує частини складних слів (*нішохід, зорепад*), а також морфемі, якщо їхньому безпосередньому поєднанню не сприяють фонетичні чи морфологічні умови: *купе-й-ний, драм-ат-ичний*.

Інтонія – сукупність звукових засобів мови, які служать для вираження цілісності висловлювання, його завершеності чи незавершеності, типу висловлювання, інформативної вагомості всього висловлювання або його складових тощо.

Інфікс (від лат. *infixus* – вставлений) – службова морфема, яку вставляють у середину кореня чи основи при творенні слів або форм слів.

Історизм – слова, які вийшли з активного вжитку тому, що зникли реалії, які вони називали (*кріпак, жупан, сажень*).

Калька – слово, його окремі значення, звороти, запозичені з інших мов шляхом буквального перекладу морфем або зворотів.

Канцеляризм – слово, стійке словосполучення, граматична форма або конструкція, властива офіційно-діловому стилю, де використання офіційних форм доречно й логічно вмотивоване: *доводжу до Вашого відома, ужити заходів*.

Катойконім (від гр. *katoikos* – житель, мешканець, і *опота* – ім'я, назва) – назва людей за місцем проживання чи народження: *дніпряни, переяславці, кияни*.

Кирилиця – одна з найдавніших систем слов'янського письма. Названа на честь творця слов'янської писемності просвітителя Кирила (світське ім'я – Костянтин).

Кліше (фр. *cliché* – відбиток) – стандартний мовний зворот, що регулярно відтворюється в певних контекстах за певних умов: *ласкаво просимо; на підставі наказу*.

Койне – діалект грецької мови періоду приблизно від 300 до н. е. до 300 року н. е. Цим діалектом написано майже всі твори Нового Заповіту й ним вели проповідницьку діяльність із поширення Євангелія в країнах Середземноморського басейну Св. Павло та інші християнські апостоли.

Композит (від лат. *composites* – складений із частин, складний) – похідне складне слово, утворене способом основоскладання: *прісна вода – прісноводний; Голобородько*.

Конвергенція (від лат. *convergentio* – сходження, наближення) – збіг у процесі фонетичних змін двох звуків у одному. Наприклад, звуки [ǫ] і [ě], що на письмі позначалися буквами ѣ (ер) і ѣ (ерь), які у слабкій позиції зникли, а в сильній позиції змінилися відповідно на [o] й [e], тобто збіглися з наявними

в мові звуками. Через конвергенцію кількість звуків у мові скорочується.

Конверсія (лат. *conversion* – обертання) – 1) у семантиці – мовне зображення тієї самої позамовної ситуації поперемінно з двох протилежних позицій у рівнозначних реченнях: *Нападник забиває гол. – Воротар пропускає гол;* 2) у словотворенні – спосіб творення нових слів шляхом переведення їх з однієї частини мови до іншої, зміни парадигми слова: *кум – кума; селище Борова.*

Конкорданс – особливий тип словника, у якому кожне слово або поняття розташовані в алфавітному порядку з мінімальним контекстом і всіма випадками вживання у цьому тексті, список слововживань з відсиланнями до всіх контекстів.

Конотація – додаткові відтінки лексичного значення та значень одиниць інших мовних рівнів, які нашаровуються на їхні предметно-поняттєві (денотативні) значення.

Консонантизм (від лат. *consonas* – приголосний звук) – система приголосних фонем певної мови (діалекту) на якомусь етапі їхнього розвитку.

Конфікс – формант, що складається з кількох афіксів, які розташовуються перед коренем і після нього й одночасно застосовуються при словотворенні: *ліс – пролісок.*

Кон'юнкціоналізація (від лат. *conjunctionis* – сполучник) – перехід інших частин мови у сполучники шляхом набуття синтаксичних властивостей і категоріального значення сполучника: *поки, коли, скоро, де, куди, звідки, що, чим, тим* та ін. : *Уже надворі смеркалося, коли вони прийшли.*

Координація – форма предикативного зв'язку, який полягає у взаємній узгодженості, взаємозалежності та взаємозумовленості головних членів речення – підмета і присудка.

Кореляція (від лат. *correlation* – співвідношення) – співвідношення, зазвичай, опозиції, певних мовних одиниць лише за однією диференційною ознакою: *бити – пити, кут – фут*.

Креольські мови – мови, що сформувалися на базі піджинів і стали рідними для певної спільноти своїх носіїв. Наприклад, гаїтянська креольська мова виникла на основі французької мови. Процес перетворення піджину на креольську мову називають *креолізацією*.

Культура мови, культура мовлення, мовна культура – рівень володіння норами усної й писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування.

Лабіалізація (від лат. *labialis* – губний) – вимова деяких звуків, за якої губи витягуються вперед й заокруглюються. В українській мові лабіалізованими є голосні заднього ряду [o] [y].

Латиниця – одна з найдавніших систем буквенного письма, якою користувалися давні римляни і яку взято за основу письма більшості народів Західної Європи.

Лексема (від гр. *lexis* – слово, вислів) – слово як сукупність властивих йому значень і форм словозміни, можливих у різних контекстах.

Лексика (від гр. *lexikos* – словесний, словниковий) – слово як сукупність слів, словниковий склад мови або її діалекту.

Лексикалізація – перетворення окремого елемента мови (морфеми, словоформи), поєднання слів в окреме знаменне слово або стійку фразеологічну одиницю – лексикалізовані поєднання або фразеологізм, що функціонує як еквівалент окремого слова.

Набуття певними несаможітніми формами саможітнього лексичного значення.

Лексикографія (від гр. *lexicon* – словник і *grapho* – пишу) – 1) розділ мовознавства, що розробляє правила укладання словників; 2) збирання слів певної мови, упорядкування їх та опис у різноманітних словниках; 3) сукупність словників якоїсь мови або галузі знань і наукових праць, присвячених упорядкуванню й дослідженню словників.

Лексикологія (від гр. *lexikos* – словесний, словниковий і *logos* – слово, вчення) – розділ мовознавства, що вивчає як окреме слово – основну одиницю мови, так і весь словниковий склад мови – лексику, її розвиток і функціонування.

Лексичне значення – індивідуальний зміст слова, т. б. історично закріплена у свідомості людей співвіднесеність слова з певним елементом дійсності.

Лігатура – 1) – літера або знак фонетичної транскрипції, що складається з двох знаків, які використовуються в деяких мовах для позначення одного звука: укр. [дж], [жз]; 2) сполучення двох (дифтонг) і більше літер, які передають один звук: англ. *sh, ea, oo*, нім. *sch, tsch*.

Лінгвосеміотика – розділ мовознавства, що вивчає знакові властивості мови.

Лінгвоукраїнознавство – галузь мовознавства, пов'язана з поглибленим вивченням кумулятивної (нагромаджувальної) функції мови. Ця наука вивчає, як у словах і словосполученнях певної мови зберігається інформація про етнокультурну спадщину народу (його звичаї, обряди, традиції, історію).

Літера (від лат. *littera* – буква, літера) – писемний або друкований знак для позначення на письмі фонем, їхніх варіантів (звуків) та деяких звукосполук.

Літературна мова – унормована форма національної мови, що існує поряд з іншими її формами й використовується для спілкування в суспільстві.

Макаронічна мова – мова, насичена чужомовними словами (варваризмами) і висловами, які здебільшого мають спотворену звукову форму стосовно норм рідної мови автора („язичіє”, *суржик* тощо).

Макротопонім (від гр. *makros* – довгий, великий і топонім) – власна назва великого географічного об’єкта, який може не мати чітких меж: частин світу, материка, океану, гірської системи тощо: *Африка, Памір, Подільська височина*.

Матронім (від лат. *mater* – мати і гр. *opota* – ім’я, назва), метронім – вид антропоніма, власна назва сина чи дочки за іменуванням матері або когось із предків материнської лінії.

Мелодика мови – зміна висоти голосу під час мовлення, що надає мові певного тонового забарвлення.

Метатеза (від гр. *metathesis* – переміщення, переставлення) – переставлення звуків або складів у межах слова для уникнення важких для вимови або не властивих певній мові звукосполучень: *намисто – монисто; суворий – суровий*.

Метафора (від гр. *metaphora* – перенесення) – семантичний процес, коли назва переноситься з одного об’єкта позначення на інший через певну їхню схожість під час порівняння, а також похідне значення мовної одиниці, утворене таким чином: *солодке життя, дощ іде*.

Метонімія (від гр. *metonymia* – перейменування) – семантичний процес, коли назва переноситься з одного об’єкта на інший за їхньою схожістю, дотичністю, а також похідне значення мовної одиниці, утворене таким чином: *чайник закипів, ходити в шовках*.

Милозвучність, евфонія – засіб урівноваження кількості голосних і приголосних звуків у мовному потоці, що створює

ефект мелодійності мови, сприяє створенню звукових образів у висловлюванні.

Міжмовні омоніми – це пари слів або фраз із різних мов або діалектів, які мають однаковий вигляд або однакове звучання, але означають різні речі: *каса* українською означає „скринька чи сейф для зберігання грошей, цінних паперів”; *casa* іспанською – „дім; заклад; компанія; фірма”; японською означає „парасоль”.

Мікротопонім (від гр. *micros* – малий і топонім) – вид топоніма, власна назва невеликого географічного об’єкта або частини макрооб’єкта (*ліси, гаї, урочища, яри, поля, струмки, галявини* тощо).

Міфонім (від гр. *mythos* – переказ, міф і *onoma* – ім’я, назва) – власна назва, найменування вигаданого об’єкта або об’єкта в переказах, казках, міфах тощо: *Змій Горинич, Велес, Колобок*.

Мова – найважливіший засіб людського спілкування, система загальноприйнятих звукових та відтворюваних на письмі звуків, історично засвоєних певною етнічною спільнотою, що функціонують за певними нормами й реалізуються під час спілкування для позначення явищ об’єктивної дійсності для обміну інформації.

Мовлення – об’єктивний вияв мови, який полягає в реалізації мовної діяльності через висловлення вголос (говоріння), промовляння без сприйманої на слух артикуляції (внутрішнє мовлення), письмову фіксацію висловлень, а також тексти як письмове відбиття й результати процесу висловлення.

Мовна норма – сукупність найбільш стійких історично відібраних суспільною практикою елементів мови, мовних звичок і правил мовлення в певний період розвитку (вимова, слововживання, граматики); сукупність загальноприйнятих правил реалізації мовної системи, які закріплюються в процесі спілкування. Головні ознаки мовної норми – унормованість,

обов'язкова правильність, точність, логічність, чистота і ясність, доступність і доцільність.

Мовна політика – сукупність ідеологічних постулатів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток мовної системи в певному напрямі.

Мовна система – множинність елементів будь-якої природної мови, які перебувають у відношеннях і зв'язках один з одним і утворюють певну єдність і цілісність.

Мовний знак – це чуттєво сприйнятий предмет, що виступає в ролі замітника іншого предмета й використовується для збереження, перетворення та передачі інформації.

Мовознавство, лінгвістика – наука про мову, її суспільну природу й функції, походження, будову, закономірності функціонування та розвитку як однієї мови, так і всіх мов світу.

Модальність (лат. *modus* – розмір, спосіб, образ) – функціонально-семантична категорія, яка виражає відношення змісту висловлювання до дійсності й мовця до змісту висловлювання. Модальність є істотною ознакою речення. Вона може бути виражена інтонацією, морфологічними, лексико-граматичними та іншими засобами.

Морф (від гр. *morphe* – вигляд, форма) – конкретний різновид, варіант морфеми як узагальненої одиниці мови.

Морфема (від гр. *morphe* – вигляд, форма) – мінімальна одиниця мови, найменша значуща одиниця слова, формально неподільна в межах одного слова, але подільна за семантикою.

Морфеміка – 1) сукупність морфем мови, яка функціонує на сучасному етапі її розвитку; 2) розділ мовознавства, який вивчає будову слова, вичленування морфем у слові, зміни у складі морфем унаслідок історичного розвитку мови.

Морфологія – (від гр. *morphe* – вигляд, форма і *logos* – слово, вчення) – 1) частина граматичної системи мови, що об'єднує граматичні класи слів, притаманні їм морфологічні категорії і граматичні форми, а також правила їхнього функціонування; 2) один із розділів граматики, що вивчає внутрішню будову слів і творення їх форм, граматичні категорії і способи вираження граматичних значень, а також граматичні класи слів (частини мови) і властиві їм способи словотворення.

Морфонологія – розділ мовознавства, який вивчає зв'язки морфології і фонетики, застосування фонологічних засобів у формо- і словотворенні.

Наголос – виділення одного із складів слова за допомогою посилення м'язового напруження, зміни висоти тону або подовження голосного звука при вимові слова.

Надфразна єдність, складне синтаксичне ціле – це сукупність взаємопов'язаних змістом і синтаксичними засобами речень; відрізок мовлення, що формується з двох і більше речень, об'єднаних спільністю теми в композиційно-синтаксичну конструкцію, якій властива певна змістова завершеність і структурна єдність, що досягається лексичними, граматичними та інтонаційними засобами.

Назалізація (від фр. *nasalization* від лат. *nasus* – ніс) – набуття звуком носового тембру внаслідок опускання м'якого піднебіння й одночасного виходу струменя повітря через рот і ніс.

Наріччя – найменша одиниця поділу мови за територіальними особливостями; сукупність структурно близьких діалектів (говорів), що у свою чергу складаються з ряду говірок.

Нативізм – наукова концепція, за якою здатність до сприйняття простору й часу властива людині від природи й не залежить від набутого досвіду.

Незмінні слова – слова, що не мають граматичних форм словозміни (прислівник, службові частини мови, вигук).

Нейтральна лексика – шар лексики, позбавлений будь-якого стилістичного та емоційного забарвлення, яким послуговуються всі функціональні стилі.

Неологізм (від гр. *neos* – новий, *logos* – поняття, слово) – нове слово, що з'являється в мові як значеннева одиниця, але ще не стало загальноновживаним.

Неповноголосся – фонетичне явище, що полягає в появі сполучень *-pa-*, *-ла-*, *-pe-*, *-ле-* на місці праслов'янських *-or-*, *-ol-*, *-er-*, *-el-* між приголосними внаслідок взаємодії закону відкритого складу.

Нумералізація (від лат. *numeralis* – число) – спосіб словотворення, що полягає в переході окремих прислівників та іменників у числівники зі значенням неозначеної кількості: *багато, мало, купа, тьма*.

Ойконім (від гр. *oikos* – помешкання, житло; *onoma* – ім'я, назва) – власна назва будь-якого поселення (міста, села, селища).

Оказіоналізм (від лат. *occasionalis* – випадковий) – слово чи мовний зворот, що не відповідає загальноприйнятому вживанню й відображає індивідуальний смак мовця й індивідуальну словотворчість.

Оксиморон, оксюморон (від гр. *oxymoron* – дотепно-безглузде) – стилістична фігура, що ґрунтується на поєднанні протилежних за змістом понять або несумісних слів, які разом створюють художній образ: *сльози щастя, дзвінка тиша*.

Омографи – різновид омонімів; слова чи форми слова, різні за значенням і звучанням, але однакові за написанням (*руки – руки, дорога – дороґа*).

Омоніми (від гр. *homos* – однаковий і *onoma* – ім'я, назва) – слова, які мають різне лексичне значення, але збігаються за звучанням і написанням.

Омофони – різновид омонімів; слова, які мають однакове звучання, але відрізняються значенням і написанням: *надія* – *Надія*, *греби* – *гриби*.

Ономасіологія (від гр. *onoma* – найменування і *logos* – слово) – галузь семантики, що вивчає домінування (називання), використання мовних засобів для позначення об'єктів реальної дійсності.

Ономастика – розділ мовознавства, предметом вивчення якого є власні назви – їхнє виникнення, розвиток, функціонування в мові.

Оронім (від гр. *oros* – гора, *onoma* – ім'я, назва) – власна назва одиниці рельєфу земної поверхні: *гора*, *гірський хребет*, *височина*, *каньйон*, *долина* тощо).

Орфограма (від гр. *orthos* – прямий, правильний, рівний і *grapho* – пишу) – правильне написання літери (літер) у слові або слова загалом, для перевірки якого застосовують відповідне слово.

Орфографія (від гр. *orthos* – прямий, правильний, рівний і *grapho* – пишу) – розділ мовознавства, що вивчає систему правил передавання звукової мови (слів і форм) на письмі.

Орфоепія (від гр. *orthos* – правильний і *epos* – мовлення) – розділ мовознавства, що розробляє систему правил, які визначають правильну вимову звуків та слів і наголошування у словах.

Палаталізація (від лат. *palatum* – піднебіння) – пом'якшення приголосних унаслідок додаткового до основної артикуляції підняття середньої частини язика до твердого піднебіння.

Палеографія (від гр. *palaios* – стародавній і *grapho* – пишу) – допоміжна історико-філологічна дисципліна, яка вивчає давні

рукописи, досліджуючи історію письма; еволюцію написання знаків і літер, шрифти, види скорочень, тайнопис, оздоблення, матеріали, знаряддя написання, чорнила тощо.

Парадигма (від гр. *paladeigma* – приклад, взірць) – групування одиниць однієї мовної системи чи підсистеми в класи на основі їхніх різних позицій.

Пароніми (від гр. *para* – біля і *onoma* – ім'я) – слова, близькі за звучанням і написанням, але різні за значенням: *емігрант* – *іммігрант*, *капля* – *крапля*.

Патронім (від гр. *pater* – батько і *onoma* – ім'я) – різновид антропоніма: прізвище, ім'я та по батькові чи прізвисько нащадка, утворене від власної назви батька.

Пауза (павза) (лат. *pausa* від гр. *pausis* – перерва, припинення) – перерва, що відділяє одне від одного слова, рядки, речення, фрази в мовному потоці.

Переносне значення – вторинне значення мовної одиниці, що походить із прямого при перенесенні найменування одного об'єкта чи явища на інші.

Перерозклад – зміна морфемної будови похідної основи слова, перегрупування морфем, що відбувається внаслідок історичного розвитку мови: у словах *бідняк*, *залізник*, утворених від прикметників *бідний*, *залізний*, **-н-** відділився від основи й відійшов до суфікса (*бід-няк*, *бід-а*).

Перстрат – випадки впливу однієї мови одразу на декілька інших у галузі духовної культури, науки й техніки. Перстратом для всіх європейських літературних мов є давньогрецька мова. Для багатьох мов це також і латина (без урахування романських мов, для яких латина не є мовою-основою).

Письмо – система умовних графічних знаків, за допомогою яких фіксується мовлення, зокрема з метою передавання його на відстані.

Піджин (англ. *pidgin*): говірка, що виникає при міжетнічних контактах за участю трьох і більше мов. Зазвичай, має невеликий словниковий запас (порядку 1000 слів). У деяких випадках піджин при передачі з покоління в покоління може перетворитись у самостійну мову (напр., креольська).

Плеоназм (від гр. *pleonasmos* – надмірність) – стилістичний прийом, що полягає в повторенні однакових слів або нагромадження синонімів, які є компонентами художнього задуму: *Цілуй, цілуй, цілуй її: знов молодість не буде* (О. Олесь).

Повноголосся – наявність у східнослов'янських мовах сполучень *-оро-, -оло-, еле-, -ере-* між приголосними в корені: *берег, борозна*.

Позиційні чергування – чергування звуків, зумовлені їхньою фонетичною позицією у слові.

Полісемія – багатозначність – властивість мовної одиниці, найчастіше слова, мати кілька пов'язаних між собою значень.

Порівняльна типологія – це дисципліна, яка розглядає в порівняльному плані граматичну будову тих чи тих мов або діалектів однієї мови.

Постпозиція – місце (позиція) слова або групи слів після слова, з яким вони безпосередньо пов'язані.

Постфікс (від лат. *post* – після і *fixus* – прикріплений) – службова морфема, розташована у слові після закінчення формотворчого суфікса, яка має граматичне і/або словотворче значення.

Правопис – система загальноприйнятих правил, що визначають способи передавання мови на письмі.

Предикативи, слова категорії стану – незмінні слова, які означають стан і вживання у функції співвідносного з присудком головного члена односкладного речення.

Препозиція – місце слова або групи слів перед словом, з яким вони безпосередньо пов'язані.

Проклітика (гр. *proklitikon*, *proklitiko* – нахилити вперед) – слово (переважно службове), що втрачає наголос, коли передає його наступному слову (переважно повнозначному): *переді мною, три місяці*.

Проніміналізація (від лат. *pronomen* – займенник) – уживання в ролі займенників інших іменних частин мови.

Просторіччя – одна з форм національної мови, поряд з діалектами, жаргонним мовленням та літературною мовою. Разом з народними говорами та жаргонами просторіччя складає усну некодифіковану сферу загальнонаціональної мовної комунікації – народно-розмовну мову.

Протеза (гр. *protesis* – виставлення) – відсутній раніше неетимологічний голосний або приголосний звук, що з'явився на початку слова внаслідок фонетичних змін: *гострий* з *острий*.

Професіоналізм – слова чи словосполучення, властиві мовленню певної професійної групи людей.

Псевдонім (від гр. *pseudos* – і *onoma* – ім'я, назва) – різновид антропоніма; придбане, вигадане ім'я, що має за мету маскування справжнього найменування особи.

Психолінгвістика – галузь мовознавства, що вивчає вплив на мову і, навпаки, вплив мови на мислення.

Пунктограма (від лат. *punctum* – крапка і гр. *gramma* – писемний знак) – уживання розділового знака, яке відповідає правилу пунктуації.

Пунктуація – розділ мовознавства про нормативне використання розділових знаків, уживаних на письмі для членування тексту за змістом та інтонацією.

Пуризм (від лат. *purus* – чистий) – концепція, що ставить за мету обмежувати введення іншомовної лексики, боротися

проти чужомовних впливів за чистоту й культуру власної мови та стійкість її норм.

Редукція (лат. *reduction* – повернення відновлення) – скорочена, послаблена вимова ненаголошених голосних звуків.

Редуплікація (лат. *reduplication* – подвоєння) – спосіб словотвору, що полягає в поєднанні слова або його основи: *робив-робив, як-не-як*.

Речення – мінімальна комунікативна одиниця, що складається із слова чи кількох слів, об'єднаних за граматичними законами, і характеризується відносною смисловою та інтонаційною завершеністю.

Сема (гр. *sema* – знак) – мінімальна смислова одиниця, компонент лексичного чи граматичного значення слова, морфеми тощо.

Семантика – 1) значення мовної одиниці – морфеми, окремого слова, сталих лексичного чи фразеологічного словосполучень, синтаксичного словосполучення або конструкції, речення, елемента тексту тощо; 2) розділ мовознавства, що вивчає значення мовних одиниць і зміни цих значень.

Семема – елементарне значення лексеми, що реалізується в тексті; однопланова одиниця плану змісту, лексико-семантичний варіант, формально-змістова лексична одиниця, яка є реалізацією лексеми у процесі мовлення. Наприклад, *іти* – *іде людина, вода з крана, дощ, хвиля, імпульс, час, поїзд, дні тижня, вікна виходять на схід* і т.д.

Сигніфікативне значення – віднесеність слова до поняття.

Синекдоха – різновид метонімії; перенесення значення слова з частини на ціле або з цілого на частину.

Синоніми (гр. *synonimos* – однойменний) – одиниці мови, близькі за значенням і різні за звучанням.

Синтагма (гр. *syntagma* – поєднання, зв'язок) – інтонаційно організована частина речення.

Синтаксис (від гр. *syntaxis* – складання, зв’язок) – розділ мовознавства, що вивчає граматичну будову речень і словосполучень, роль у них слова.

Синхронія – стан мови в певний момент її розвитку (горизонтальна вісь).

Склад – слово або частина слова, що має переважно кілька звуків, об’єднаних навколо складотворчого центра, і вимовляється при відносному зростанні м’язового напруження мовних органів.

Складне синтаксичне ціле, надфразна єдність – поєднання в одне ціле низки речень, що характеризуються відносною завершеністю теми (мікротеми), семантичною й синтаксичною пов’язаністю компонентів.

Скоропис – різновид письма кириличних рукописів, що розвинувся з метою прискорення записів та економії часу.

Сленг (від англ. *slang* – жаргон, лайка) – підкреслено неофіційний різновид розмовної мови, близький до соціального діалекту.

Слова-паразити – зайві, часто повторювані в індивідуальному мовленні слова, що не несуть змістового навантаження.

Слово – найважливіша найменша комунікативна одиниця мови, що складається з одного звука або комплексу звуків.

Словозміна – творення різних граматичних форм слова відповідно до його синтаксичних зв’язків з іншими словами в реченні і словосполученні найчастіше без зміни лексичного значення.

Словоскладання, юкстапозиція – поєднання кількох слів або словоформ в одному складному слові: *диван-ліжко, ходив-ходив*.

Словотвір – розділ мовознавства, що вивчає будову похідних слів (дериватів), а також способи та засоби їхнього творення.

Соціолінгвістика – галузь мовознавства, що вивчає соціальні аспекти розвитку мови, механізми взаємодії мови й суспільства.

Стягнення, контракція – усунення суміжних двох голосних їхнім злиттям в один.

Стяжіння – два інші звуки стягуються в третій: *Овруч – овруцький, Рига – ризький*.

Субстантиваци́я – семантико-синтаксичний перехід прикметника й дієприкметника в іменник: *полонений, партія зелених*.

Субститу́ція (від лат. *substitution* – заміна, заміщення) – заміна в запозичених словах чужого звука своїм.

Субстрат (від лат. *sub* – під і *stratum* – шар) – залишкові сліди мови місцевого населення в мові прийшлого населення, яка витіснила мову-попередницю.

Суперстрат (лат. *superstratum* – верхній шар, настелене, покладене зверху) – залишкові сліди мови нового населення в мові місцевого населення. Наприклад, мова тюркського племені протоболгар – суперстрат болгарської (слов'янської мов). Термін запровадив В. Вартбург.

Суплетивізм – утворення форм одного й того самого слова від різних коренів або основ: *добре – краще, я – мене*.

Табу – заборона на вживання тих чи тих слів, виразів або власних імен через забобони, вірування.

Тавтологія (гр. *tautologia* від *touto* – те ж саме та *logos* – слово) – усвідомлене чи неусвідомлене повторення спільнокорених слів або лексем із тотожним значенням: *біла білизна; у липні місяці*.

Такт (від лат. *taktus* – дотик) – одиниця сегментації тексту, пов'язана із ритмом.

Текст – писемна чи усна група речень, об'єднаних смисловими й формально-граматичними зв'язками, спільною темою, що становить собою логічне висловлювання.

Тембр (від фр. *timbre* – барабан) – якісна ознака звука, його забарвлення через обертони (призвуки).

Термін (від лат. *terminus* – кінець, кордон, межа) – слово або словосполучення, що називає поняття певної галузі науки, техніки, мистецтва тощо.

Термінологія – сукупність термінів певної галузі знань, сфери діяльності людини, науки, техніки тощо.

Типологічна класифікація мов – класифікація мов, що ґрунтується на зіставленні подібностей будови мов незалежно від їхньої генетичної спорідненості.

Топоніміка (від др. гр. *topos* – місце і *onoma* – ім'я, назва) – наука, що вивчає географічні назви, їхнє походження, смислове значення, розвиток, сучасний стан, написання та вимову, а також природні й соціальні умови минулого, за яких ці назви виникли.

Транскрипція – спеціальна система письма, яку застосовують для точного відтворення звукового складу слів і текстів мови.

Транслітерація (від лат. *trans* – через і *litera* – буква) – літерна передача тексту й окремих слів, які записані однією графічною системою, засобами іншої графічної системи, т. б. передача однієї писемності літерами іншої.

Узус (від лат. *usus* – користування, уживання, звичай) – у мовознавстві, прийняте в певному суспільстві вживання мовних засобів – слів, фразеологізмів тощо. Узус протиставляється оказіональному, тимчасовому чи індивідуальному використанню. Наприклад, неологізм не є узусальна одиниця мови. Узус реалізується в акті мовлення. Власне, акт мовлення здійснюється відповідно до узусу.

Універсалії – спільні ознаки, властиві всім мовам світу.

Уніфікс (від лат. *unus* – один і *fixus* – прикріплений) – різновид одиничних зв'язних морфем, подібних до афіксів: *єгиптолог*, *китайоза*.

Уособлення, персоніфікація – троп, переважно різновид метонімії: художній прийом перенесення властивостей істот на неживі предмети, явища, оживлення їх.

Усічення, усікання – продуктивний спосіб розмовної деривації – усічення похідної основи: *бутерброд* – *бутер*, *інтимний* – *інтим*.

Ускладнення – різновид історичних змін у морфемній будові слова: *зонтик* (голл.) в українців було розділене на *зонт* і *ик* під впливом слів *бантик*, *фантик*.

Флексія, закінчення – словозмінний афікс, що виражає у словоформах української мови значення відмінка, роду, числа, особи, часу, способу і служить для зв'язку слів між собою.

Фонема (від гр. *fonema* – голос, звук) – найменша неподільна абстрактна одиниця звукової системи тієї чи іншої мови, за допомогою якої розрізняються значущі одиниці мови (морфеми, слова).

Фонетика – розділ мовознавства, що вивчає звуки мови, їх творення та зміни.

Фонологія - розділ мовознавства, який вивчає звукові одиниці і їхнє функціонування в мовній системі, зокрема їхню функціональну значущість як засобу розрізнення морфем і слів.

Фраза – основна одиниця мовлення у його звуковій формі, яка має смислову цілісність та інтонаційну структуру.

Фразеологізм – неподільне, стійке за будовою і структурою словосполучення: *біла ворона, де Макар телят не пас, пекти раки*.

Фразеологія – розділ мовознавства, що вивчає фразеологічну систему мови в синхронії і діяхронії.

Функціональна граматики – різновид граматики, що вивчає функції одиниць мови та закономірності їхнього функціонування.

Функціональна лінгвістика, або функціоналізм, – сукупність шкіл і напрямів, які характеризуються переважною увагою до вивчення функціонування мови як засобу спілкування.

Функціональна фонетика займається вивченням звуків мови з точки зору їхнього соціального використання в процесі спілкування, виконуваної ними функції, або призначення, – служити засобом спілкування людей.

Функціональна класифікація мов заснована на трьох принципах: а) зі зв'язком мови з етнічною спільнотою: писемні мови; мови народностей; національні мови; б) за функціями мови в суспільстві: культові мови; літературні мови; державні мови; в) за поширеністю мови за межами основної етнічної спільноти: місцеві мови; регіональні мови; мови міжнаціонального спілкування.

Циркумфлекс (лат. *circumflesus* – вигин) – різновид інтонації довгих голосних, дифтонгів та дифтонгічних сполучень у мовах, де наявні виразні елементи музичного (тонічного) мовлення.

Штамп – зворот мови, що багаторазово повторюється мовцями, механічно відтворюється без творчого осмислення; шаблон, мовний стереотип, негативно оцінюваний мовцями при спілкуванні.

Штучна мова – це мова, чия фонологія, граматики та/або словниковий запас були цілеспрямовано створені особою чи групою осіб. Це відрізняє штучні мови від мов, які розвивались еволюційно.

МОВНІ ЦІКАВИНКИ

Відповідно до даних Національної академії України, сучасна українська мова містить приблизно 256 тис. слів. За лексичним складом українська мова є найбільш спорідненою з білоруською – 84% спільної лексики, із польською і сербською – 70% і 68% відповідно спільних слів, а з російською – 62%.

Словниковий запас звичайної людини в середньому за життя становить 4 – 5 тис. слів.

На запитання, яка мова найпоширеніша у світі, багато хто з упевненістю відповідає: „Англійська”. Аж ні! Виявляється, що лідером серед мов є китайська, якою говорить чи не кожен шостий мешканець Землі. Загальна кількість носіїв цієї мови – понад 1 мільярд осіб. Англійська ж займає другу позицію. Вона є рідною для 514 мільйонів людей. На третьому місці мова гінді, якою спілкуються 496 мільйонів осіб. Після трійки лідерів ідуть іспанська (425 мільйонів), російська (275 мільйонів) мови.

Найдавніша згадка про українську мову була в 858 році. Після видання „Енеїди” Івана Котляревського, українська мова була прирівняна до літературної мови. Івана Котляревського по праву вважають зачинателем нової української мови.

448 р. візантійський історик Пріск Панійський, перебуваючи в таборі гунського володаря Аттіли на території сучасної України, записав слова „мед” і „страва”. Це була перша згадка українських слів.

Українська мова має напівофіційний статус в окрузі Кук штату Іллінойс США. До складу округу входить місто Чикаго разом з передмістями, де існує велика українська спільнота.

У 1918 – 1920 рр. українська мова була офіційною мовою Кубанської Народної Республіки.

Перший друкований буквар виданий українським автором, мав назву „Наука до читання й розуміння слов'янського письма”. Він вийшов у світ у Вільні (суч. Вільнюс) у 1596 р. стараннями Лаврентія Зизанія. До книжки було подано словник, який містив 1061 слово.

Перший український „Буквар” („Азбука”) видав у 1574 році у Львові першодрукар Іван Федоров. Книжка складалася з абетки, складів, зразків відмінювання й короткої читанки. До нас дійшов лише один примірник, який знайдено в Римі 1927 р. Зберігається в бібліотеці Гарвардського університету (США). Факсимільне видання було знайдено в Києві 1964 та 1974 рр.

Найдавніша в Україні граматика під назвою „Граматика доброглаголивого еллинословеского язык” була видана Ставропігійською друкарнею Львівського братства в 1651 р.

Першою відомою нам граматиною старої української мови є „Граматика словенская...” І. Ужевича. Рукопис датований 1643 р., виданий фототипічним способом у перекладі сучасною українською мовою в 1970 р.

Першу друковану граматику української народнорозмовної мови – „Граматику малороссийского наречия” випустив у 1818 р. у Петербурзі С. Павловський.

Український алфавіт являє собою один з варіантів кирилиці, число букв у ньому дорівнює 33.

Найуживанішою буквою в українському алфавіті є літера „п”, саме з неї починається найбільша кількість слів. Натомість найменш уживана – буква „ф”, її вживають переважно в запозичених словах.

„Найукраїннішою” літерою, тобто не вживаною в абетках інших народів, є „г”.

На відміну від решти східнослов'янських мов, іменник в українській мові має 7 відмінків (сьомий – кличний відмінок).

Найдовше слово в українській мові складається з 30 літер: „дихлордифенілтрихлорметилметан” (це хімікат для боротьби зі шкідниками).

Однією з „родзинок” української мови є те, що вона багата на зменшувальні форми. Навіть слово „вороги” має зменшено-пестливу форму, яка вжита в гімні України: „...згинуть наші **вороженьки**, як роса на сонці”.

У нашій мові є особливі слова – паліндроми. Це так звані „дзеркальні” фрази або слова, їх можна читати як зліва направо, так і справа наліво: „Я несусу гусеня” або ж „ротатор”.

Найчастіше серед іменників вживається слово „рука”, серед дієслів – „бути”, прикметників – „великий”, займенників – „він”. Останні місця в таблиці частотності займають слова „мутація”, „баклажка”, „радист” та ін.

Найбільшу кількість значень має абревіатура ПК. Це *персональний комп'ютер, Палац культури, паровий кран, передній край, перфокартка, пістолет-кулемет, предметний каталог, Повітряний кодекс, пожежний кран, польовий караул, постійний комітет, променевий кінескоп, проміжний конденсатор, парсек* та ін.

Найбільше синонімів в українській мові має слово „бити” – 45. Згідно з „Коротким словником синонімів української мови” їх нараховується 45.

Найбільше перекладів серед українських творів має „Заповіт” Тараса Шевченка. Його переклали 147 мовами народів світу.

Одне з головних нововведень в українському правописі – офіційне закріплення фемінітивів: *секретар – секретарка, продюсер – продюсерка, архітектор – архітекторка*.

У місті Переяслав-Хмельницький відкрито музей „Заповіту” Тараса Шевченка.

Найстарішою українською піснею вважають баладу „Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?”

Найперша Конституція у світі була українською. Її було створено на правому березі річки Дністер Пилипом Орликом. 5 квітня 1710 року його обрали гетьманом запорозького війська. У цей же день ним було проголошено „Конституцію прав і свобод війська Запорозького”.

Одна з найвідоміших різдвяних пісень – це „Щедрик”, народна пісня, написана українським композитором Миколою Леонтовичем.

Українські народні пісні спонукали багатьох композиторів до написання світових музичних шедеврів. Так, в основі композиції Summertime – арії, яку написав Джордж Гершвін у 1935 році для опери „Поргі та Бесс”, однієї з найвідоміших пісень у світі – лежить українська колискова „Ой, ходить сон коло вікон”.

У сучасній українській мові збереглися давньослов’янські назви місяців: січень (час вирубки лісу), лютий (люті морози), березень (тут існує кілька тлумачень: починає цвісти береза; брали березовий сік; палили березу на вугілля), квітень (початок цвітіння берези), травень (зеленіє трава), червень (червоніють вишні), липень (початок цвітіння липи), серпень (від слова „серп”, що вказує на час жнив), вересень (цвітіння вересу), жовтень (жовтіє листя), листопад (опадає листя з дерев), грудень (від слова „груда” – мерзла колія на дорозі).

Найдавніша відома ученим мапа, а також найстародавніше поселення Homo Sapiens знайдено в Україні в с. Межиріччя Рівненської області. Їм приблизно 14, 5 – 15 тис. років. Мапу вибито на кістці мамонта.

На Африканському континенті більше 1000 різних мов. А в мові береберів у Північній Африці навіть немає писемної мови.

Жителі Папуа Нової Гвінеї розмовляють майже 700 мовами (це становить приблизно 15% усіх мов світу).

В алфавіті кхмерів 72 букви, в алфавіті туземців острова Бугенвіль – лише 11.

У китайському письмі 40 000 символів, а в гавайському алфавіті лише 12 букв.

Найбільш містким на Землі словом вважається іспанське *мамхлалпінатана*, що означає: „Дивитися один на одного з надією, що хто-небудь погодиться зробити те, що бажають обидві сторони, але не хочуть робити”.

В американського письменника Ернеста Вінсента Райта є роман „Гедсбі” („Гадсбі”), який складається з більше, ніж 50 000 слів. При цьому у творі, окрім вступу та замітки в кінці, немає жодної букви *e*.

У племені таджу, що живе в одній з гірських долин Індії, у домах царює дивовижна тиша і спокій. Справа в тому, що чоловіки й жінки таджу говорять різними діалектами, які так і називаються „чоловічий” і „жіночий”. Дуже часто люди, які перебувають у шлюбі, особливо чоловіки, погано знаючи мову своєї дружини, вважають за краще просто мовчати, або, у крайньому випадку, вдаватися до універсальної мови міміки й жестів.

У часи середньовіччя одного фінського студента було спалено на вогнищі як чаклуна на тій підставі, що він дуже швидко вивчав іноземні мови, що було на думку його суддів, неможливим без допомоги нечистої сили.

В ООН офіційними є шість мов: англійська, французька, арабська, китайська, іспанська, російська.

Запис слова метро японською складається з трьох ієрогліфів, що означають „низ”, „грунт”, „залізо”.

Турецький мандрівник Ельвія Челеві, що відвідав Україну 1657 року, визначав величезне багатство української мови, але лайливих слів нарахував у ній аж... чотири: *чорт, дідько, свиня і собака.*

ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2005. 1728 с.
2. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства: короткий нарис : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2006. С. 90 – 102; 102 – 109.
3. Вихованець І. Р. Частина мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наук. думка, 1988.
4. Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови. Київ, 1986. 220.
5. Демська О. М., Кульчицька І. М. Словник омонімів української мови Львів, 1996. 222 с.
6. Доленко М. Т. Вступ до мовознавства. Київ : Вища шк., 1975. 152 с.
7. Дорошенко С. І., Дудик П. С. Вступ до мовознавства. Київ : Вища шк., 1974. С. 143 – 162; 235 – 246; 263 – 291.
8. Дрогомирецький П. П., Пена Л. І. Вступ до мовознавства: навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ: Фоліант.2015. 102 с.
9. Зеленько А. С. Вступ до мовознавства (у схемах і таблицях). Луганськ : ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2009. 149 с.
10. Калашник В. С., Колоїз Ж. В. Словник фразеологічних антонімів української мови. 4-те вид. Київ : Довіра, 2008. 349 с.
11. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства : підруч. Київ : ВЦ „Академія”, 2006. 396 с.
12. Кириченко Г. С., Кириченко С. В., Супрун А. П. Нариси загального мовознавства : навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. : у 2 ч. Київ : Видав. дім „ІнЮре”, 2008.
13. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Київ : ВЦ „Академія”, 2008. 368 с.
14. Левицький В. В., Іваницька М. Л., Іваницький Р. В. Основи мовознавства : навч. посіб. Чернівці : Рута, 2000.

15. Левицький Ю. М. Мови світу : енцикл. довід. Львів, 1998.
16. Полюга Л. М. Повний словник антонімів української мови. 4-те вид. Київ : Довіра, 2008.
17. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики. Київ : Фітосоціоцентр, 1999.
18. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2006.
19. Сікорська З. С. Сучасна українська мова. Словотвір і морфеміка : навч. посіб. для студ. філол. ф-тів ун-тів та педін-тів. Луганськ : Альма-матер, 2000. 174 с.
20. Сікорська З. С. Українсько-російський словотворчий словник. Київ : Рад. шк. , 1985. 188 с.
21. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2006. 789 с.
22. Українська мова. Енциклопедія / за ред. М. В. Русанівського, О. О. Тараненка (співавтори), М. П. Зяблюка та ін. Київ : „Українська енциклопедія”, 2000. С. 659 – 679.
23. Українська мова. Енциклопедія / за ред. І. В. Муромцева. Київ : Майстер-клас, 2011. 400 с.
24. Ужченко В. Д. Народження і життя фразеологізму. Київ, 1988.
25. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу. Луганськ, 2002.
26. Царук О. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри : монографія. Дніпропетровськ, 1998. С. 8 – 18; 114.

ЗМІСТ

Передмова	3
Практичний блок	5
КСР	30
Тестові завдання	31
Блок практичних завдань для самостійної роботи	69
Блок запитань для самостійної роботи	84
Мінісловник мовознавчих термінів	88
Мовні цікавинки	120
Література до курсу	126

Навчально-методичний посібник

**Практикум
зі вступу до мовознавства**

**навчально -методичний посібник
для студентів філологічних спеціальностей
закладів вищої освіти**

Упорядник:
БЕЗГОДОВА НАДІЯ СЕМЕНІВНА

Відповідальний за випуск – Н. С. Безгодова.
Комп'ютерне макетування – Н. С. Безгодова
Коректор – М. О. Волошинова

Здано до складання 29.04.2021 р. Підписано до друку 29.05.2021 р.
Формат 80×64 ¹/₁₆. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 7,6. Наклад 20 прим. Зам. № 8

Видавець і виготовлювач
Видавництво Державного закладу
„Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”
пл. Гоголя,1, м. Старобільськ, 9. т/ф (06461)2-40-61.
e-mail: alma-mater@list.ru
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від 09.04.2009 р.